

**ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ
УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

**КУРС ЛЕКЦІЙ,
ОПОРНІ СХЕМИ**

**Івано-Франківськ,
2017**

УДК378.01 (075.8)
ББК

Професійна мобільність учителя початкової школи: курс лекцій, опорні схеми / Автор-упорядник: О.І.Кіліченко. – Івано-Франківськ, 2017. – 112 с.

Рецензенти:

Іванюк Г.І. – доктор педагогічних наук, професор

Оліяр М.П. - доктор педагогічних наук, професор

Сучасним вчителям приходиться працювати в постійно змінюючому середовищі: уміти реагувати на ситуації та приймати відповідні рішення.

Він повинен уміти орієнтуватися у напрямках та способах організації навчально-виховного процесу в початковій школі, здатний впроваджувати оптимальні у свою професійну діяльність.

Тому, основною характеристикою сучасного педагога є його професійна мобільність.

Курс лекцій «Професійна мобільність учителя початкової школи», розрахований на магістрантів спеціальності «Початкова освіта» і включає розгляд таких тем: «Професіограма вчителя початкової школи» (4 години), «Професійна мобільність учителя початкової школи, як педагогічна категорія» (4 години), «Компетентність учителя» (2 години), «Професійне самовдосконалення вчителя початкової школи» (2 години), «Професійно-педагогічний тренінг» (2 години).

У збірнику є опорні схеми до лекцій та додатки.

Тема 1. ПРОФЕСІОГРАМА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мета: визначити характерні особливості професіограми вчителя, здатного забезпечити формування компетентних учнів.

План

1. Дослідження проблеми «професіограма вчителя початкової школи» у педагогічній науці
2. Професіографія, як наука про професіограму
3. Структура професіограми вчителя початкової школи

1. Дослідження проблеми «професіограма вчителя початкової школи» педагогічній науці

Сучасна педагогічна теорія та практика ставить запитання: Яким повинен бути вчитель початкової школи? Які вимоги ставляться до його діяльності? Якими знаннями, уміннями, навичками він повинен володіти? У чому повинен бути компетентний? Чи готовий він бути професіоналом у своїй діяльності?

Більшість із них знаходять відповідь у визначенні поняття «професіограма вчителя».

І. Баранюк зазначає: «До опису професіограми вчителя не варто підходити з якимись математичними, стандартними критеріями. По-перше, педагогічна діяльність ґрунтується на творчих началах. По-друге, вона взаємозалежна від індивідуальних особливостей конкретної особистості вчителя. Крім того, зміст професіограми має корелюватися з вихідним продуктом педагогічної діяльності» [1, с. 23].

Серед сучасних дослідників проблеми «професіограма вчителя» варто назвати Л. Бірюк, О. Дубасенюк, Б. Житник, І. Зязюн, О. Ілліна, Л. Коваль, Н. Кузьміна, І. Підласий, В. Синявський, О. Сластьоніна, Л. Хомич, І. Шапошнікова та інш.

Структуру педагогічної професіограми досліджували Є. Антипова, М. Болдирєв, І. Зимняя, Я. Крушельницька,

Н. Кузьміна, О. Максим'юк, В. Синявський, В. Сластьоніна, Л. Хомич та ін.

Професіограма – це науково-організаційний документ, який, за словами В. О. Сластьоніна, «уможливорює конкретизувати завдання педагогічних навчальних закладів, організовувати на науковій основі інспектування якості підготовки вчителів, більш конкретно визначати перелік дисциплін, котрі мають вивчати, забезпечити раціональну побудову навчальних планів та програм, створення повноцінних підручників і навчальних посібників, що відповідають їм» [13, 26].

Великий внесок у розробку професіограми вчителя зробив Василь Сухомлинський. «Що означає хороший вчитель?» запитує і дає відповідь у праці «Павлиська середня школа» [14].

О. Дубасенюк та О. Ілліна вважають, що професіограма повинна включати в себе свого роду паспорт спеціаліста, його кваліфікаційну характеристику, тобто визначити об'єм і науково обґрунтоване співвідношення громадсько-політичних знань, а також програму педагогічних і методичних умінь і навичок [10, с. 312].

«Професіограма – це ідеальна модель вчителя, яка висвітлює якості особистості, знання, вміння та навички для виконання функції вчителя» вважає В. В.Шовкун [16].

2. Професіографія, як наука про професіограму

Конкретизацією вимог та визначенням, вимірюванням якостей, можливостей людини, які становлять основу професіоналізму і об'єднуються у професіограму займається наука професіографія.

«Професіографію» тлумачать, «як спосіб визначення завдань, що становлять зміст трудової діяльності, визначення здібностей, знань, умінь та відповідальності, що вимагають від працівника для успішного виконання певної роботи або здійснення відповідної діяльності. [12]

Сучасна психолого-педагогічна наука визначає чотири види професіографії: інформаційну, корекційну, діагностичну, формуючу.

Процес створення професіограм базується на певних принципах, дотримання яких забезпечує наукову обґрунтованість результатів дослідження. Принципи професіографії сформулював К. К. Платонов. Основними з них є

[12].

Принцип цілеспрямованості: психологічне вивчення професії повинно проводитися не само по собі, а для вирішення дослідницьких або практичних завдань, які визначають рівень вивчення професій, предмет дослідження і методи.

Принцип особистісного підходу: слід враховувати можливі варіації індивідуального стилю діяльності та можливості компенсації одних індивідуально особистісних властивостей іншими. В даному випадку підкреслюється умовність, відносність психограми успішного професіонала як моделі бажаного набору професійно важливих якостей.

Принцип допусків: у разі профвідбору необхідно вказувати не тільки набір ПВЯ і протипоказань, а й кількісні межі мінімуму і максимуму при їх вимірюванні.

Принцип надійності: не можна обмежуватися тільки сприятливими умовами праці, потрібно виявити, описати і врахувати також рідкісні, екстремальні ситуації. Це особливо важливо при вивченні небезпечних професій.

Принцип диференціації та типізації: необхідно враховувати внутрішньо професійні відмінності, а також об'єднувати в групи подібні за певними параметрами професії.

Принцип перспективності і реальності: рекомендується враховувати тенденції розвитку професії, розглядати професії в культурно-історичній перспективі.

До зазначених вище принципів О. Г. Носкова додає ще кілька.

Етичний принцип: важливо дотримуватися рівної поваги до представників різних професій, не допускати

знецінення якихось видів праці заради реклами будь-якої професії.

Принцип конкретності: для аналізу професії недостатньо простого перерахування завдань, що виконуються працівником, важливо з'ясувати також ступінь значимості цих задач, частоту їх зустрічальності, розподіл у часі, послідовність;

Принцип цілісності: професійна діяльність людини повинна розглядатися як цілісна система, а не як механічна сума елементарних дій, операцій.

Принцип системної детермінації: необхідно враховувати залежність досліджуваної професійної діяльності від особливостей організації, в якій працює суб'єкт праці.

Принцип діяльнісного опосередкування: своєрідність предметного та функціонального змісту трудової діяльності визначає специфіку змісту свідомості, досвіду суб'єкта праці, професійні особливості його психічних процесів.

3. Структура професіограми вчителя початкової школи

У сучасних педагогічних дослідженнях, при визначенні структури професіограми вчителя, часто ґрунтуються на підходах, охарактеризованих:

а) В. Сластьоніним, Є. Антиповою, М. Болдиревим, яка включає: якості особистості (суспільної спрямованості; професійно-педагогічної спрямованості); вимоги до психолого-педагогічної підготовки (знання; конструктивні, організаторські та дослідницькі уміння і навички) та педагогічну техніку.

б) Н.В.Кузьміною, яка обґрунтовує необхідність таких основних складових: психологічну, педагогічну, конкретно-предметну, науково-дослідницьку [5].

Теоретичний аналіз даної проблеми та власні дослідження дали змогу визначити таку структуру професіограми вчителя, який здатний забезпечити наступність дошкільної та початкової освіти.

Центром моделі є **професійний потенціал педагога**, який, на думку І. П. Підласого, є сукупністю «об'єднаних в систему природних та набутих якостей, що визначають здатність педагога виконувати свої обов'язки на певному рівні»[19, с. 253].

Він включає у себе:

незмінну частину потенціалу, що зумовлена вродженими здібностями особистості,

частково змінну (прогресивну) частину потенціалу, що зумовлена природними спеціальними здібностями особистості, розвиток яких відбувається у процесі професійної підготовки та практичної діяльності;

компонент потенціалу, що добавляється спеціальною підготовкою у ВНЗ (спеціальний) та

частину потенціалу, що набута в процесі практичної підготовки.

І. П. Підласий зазначає, що структурними компонентами професійного потенціалу вчителя є: **інтелектуальний, мотиваційний, комунікативний, операційний, творчий.**

На нашу думку, професійний потенціал педагога визначається: якість особистості, педагогічною позицією, кваліфікаційною характеристикою вчителя, вимогами до психолого-педагогічної підготовки та майстерністю вчителя.

Серед **якостей особистості** дослідники, беручи до уваги дослідження В. Сластьоніна, виділяють такі групи:

- якості суспільної спрямованості: науковий світогляд, потреби передової людини; громадянська зрілість і активність, обізнаність із подіями світового і місцевого життя; загальнолюдські моральні риси та якості; прагнення до висот своєї професії; загальна ерудиція, начитаність.

- якості професійно-педагогічної спрямованості: компетентність; захопленість професією; висока професійна працездатність; любов до дітей, гуманне ставлення до них; уміння вести психолого-педагогічні спостереження, вивчати учнів та дитячі колективи; вимогливість до себе й до учнів, наполегливість,

цілеспрямованість; справедливість; тактовність; витримка, терплячість, самовладання; педагогічний такт, чуйність, щирість; самокритичність, скромність, самооцінка; винахідливість, твердість і послідовність у словах і діях; педагогічна уява, оптимізм; комунікативність, виразна мова; зібраність, акуратність і зовнішня охайність. педагогічна увага, спостережливість.

Ми вважаємо, що варто виділити якості, що сприяють конкурентноспроможності фахівця, тобто особистості, яка є дослідником, творцем нових знань, проектувальником свого життя.

Як зазначає Ю. І. Завалевський: «Формування вчителя як конкурентоспроможного фахівця – це формування вчителя як особистості, що здатна брати на себе відповідальність, вчасно враховувати ситуацію соціальних змін і є найбільш перспективним соціальним типом педагога. Як учитель-дослідник, він спрямований на науково-обґрунтовану організацію навчально-виховного процесу з прогностичним спрямуванням, має сформовані ціннісно-сміслові ставлення, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну самосвідомість, готовність до сприйняття нової інформації, високий рівень самоактуалізації, володіє мистецтвом рефлексії» [3].

Важливу роль у визначенні професіограми вчителя, відіграє **позиція вчителя**, яка є системою його інтелектуально-вольових та емоційно-оцінних ставлень до світу. «Вона визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями й можливостями, котрі висуває і надає йому суспільство. А з іншого боку, діють внутрішні, особисті джерела активності – потяги, переживання, мотиви й цілі педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали» [7, с. 32].

Розрізняють соціальну і професійну позицію педагога.

Соціальна позиція – це система поглядів, переконань і цінних орієнтацій, властивих педагогу.

Професійна – це відношення до педагогічної професії, мети і засобів педагогічної діяльності. Педагог

може виступати у ролі інформатора, товариша, диктатора, порадника і т.п.

Визначенню професіограми учителя сприяє «Кваліфікаційна характеристика», яка включає «конкретний перелік посадових обов'язків працівників з урахуванням особливостей організації праці та управління, права, відповідальність, компетентності. При цьому під компетентністю розуміється якість дій працівника, що забезпечують адекватне та ефективне вирішення професійно важливих предметних завдань, що мають проблемний характер, а також готовність нести відповідальність за свої дії. До головних складових компетентності педагогічних працівників відносять: професійну, комунікативну, інноваційну, правову» [11].

Основною компетентністю вчителя – є здатність до самовдосконалення.

Кваліфікаційна характеристика кожної посади має три розділи: «Завдання та обов'язки», «Повинен знати» і «Кваліфікаційні вимоги».

Вважаємо, що існує взаємозалежність професіограми вчителя і вимог до психолого-педагогічної підготовки.

Як зазначено в документі «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи»: «Суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. Учителі вивчатимуть особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи до управління освітнім процесом, психологію групової динаміки тощо. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини. Збільшиться кількість моделей підготовки вчителя» [6].

Л. Хомич відзначає, що «необхідно переосмислити мету професійної підготовки вчителя. Важливо не тільки вдосконалювати сферу професійних знань, умінь і навичок, а й насамперед цілеспрямовано формувати усі аспекти становлення особистості педагога: його ціннісні естетичні орієнтації, спонукальну (мотиваційну сферу) і

виконавську регуляцію (професійні знання, уміння і навички)» [15].

Освітні програми мають відповідати сучасним вимогам часу. Що необхідно знати студентам, щоб знання стали базою для формування професійних умінь та навичок?

Навчальний процес у вищій школі будується відповідно до вимог державних нормативно-правових документів, зокрема Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, Галузевого Державного Стандарту (Спеціальність «Початкова освіта») або Стандартів, розроблених вищими навчальними закладами.

Вимоги до організації психолого-педагогічної підготовки фахівців педагогічної освіти можна визначати через знання, уміння та навички, готовність до професійної діяльності.

Готовність до професійної педагогічної діяльності є: теоретична та практична

Як зазначає В. Сластьонін [7, с. 43], зміст теоретичної готовності часто розглядають, як певна сукупність психолого-педагогічних та спеціальних знань. Однак, формування знань – це не самоціль. Тому розглядають теоретичну готовність, що проявляється в узагальненому умінні педагогічно мислити, що передбачає наявність в учителя умінь: аналітичних, діагностичні, прогностичних, проєктивних та рефлексивних.

Аналіз-психолого педагогічних досліджень та власні спостереження дають змогу визначити визначити такі часткові уміння у названих вище професійних умінь:

Аналітичні уміння включають уміння виокремлювати професійні педагогічні ситуації з навчально-виховного процесу, їх аналізувати та осмислювати; розчленовувати педагогічні явища на складові елементи (тобто, умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми проявів і т.п.); осмислювати кожну частину в зв'язку із цілим і у взаємодії з основним; знаходити в теорії навчання та виховання ідеї, висновки, закономірності, що адекватні логіці проблеми,

що розглядається; визначати основні педагогічні задачі та способи їх рішення.

Діагностичні уміння, які необхідні учителю початкової школи, поділяємо на такі групи: уміння, що допомагають діагностувати умови та чинники організації навчального середовища, особливості реалізації навчально-виховного процесу (зокрема, вибір мети, форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання), рівень розвитку, освіченості, вихованості учнів молодшого шкільного віку й особистісно-рефлексивні уміння та вміння розробляти діагностичний інструментарій і чітко описувати техніку його використання у педагогічному процесі [4].

Прогностичні уміння, що сприяють педагогічному прогнозуванню і здійснюється на науковій основі. Вчителю необхідно уміти прогнозувати хід протікання навчально-виховного процесу, який складається з системи педагогічних ситуацій, уміти прогнозувати розвиток дитячого колективу та розвиток особистостей у ньому.

Важливою групою умінь є проектні уміння, основними серед яких є уміння планувати зміст і хід педагогічного процесу. Як відомо, до основних об'єктів педагогічного проектування належать плани. Учитель повинен вміти не тільки складати плани, але й уміти передбачити напрями їх змін.

Як відомо, педагогічний процес складається із системи педагогічних ситуацій, тому необхідно уміти проектувати хід їх протікання. Приміром, урок складається із етапів. Кожний етап – це ситуація, яка має свої розв'язки.

Особливу групу складають рефлексивні уміння, що сприяють самоконтролю та самооцінці професійної діяльності вчителя.

Зміст практичної підготовки виражається у зовнішніх умінях, тобто діях, які можна спостерігати.

Виділяють такі групи умінь: організаційні та комунікативні.

Організаційні (деякі автори називають їх практичними, праксичними) уміння – це:

а) уміння, які спрямовані на організацію трудової діяльності колективу вихованців і самих вихованців (уміння зацікавити дітей майбутньою діяльністю, смыслом роботи, чіткістю її організації; уміння організовувати дітей, уміння організовувати спільну роботу; уміння впливати і керувати дітьми, їх стосунками у колективі, уміння планувати роботу і правильно розставляти сили);

б) уміння спрямовані на організацію процесу спілкування, уміння входити в існуючі ситуації, уміння планувати хід групового спілкування у зв'язку з тою чи іншою метою, уміння володіти ситуаціями спілкування;

в) уміння, дія яких спрямована на самоорганізацію педагога (уміння володіти собою, свідомо управляти своєю поведінкою у різних ситуаціях, уміння використовувати засоби спілкування, уміння вислуховувати вихованців).

Виділяють такі часткові організаційні уміння: мобілізаційні, інформаційні, розвиваючі, орієнтаційні.

Мобілізаційні уміння сприяють професійній та особистісній самомобілізації та мобілізації учнів до процесу учіння (Основними є привернення уваги учнів, розвиток в них інтересу до навчання і т.п.)

Інформаційні уміння включають уміння, як подавати інформацію, так і добувати її, інтерпретувати та адаптувати до завдань навчання та виховання.

Розвиваючі уміння допомагають визначенню зони «найближчого розвитку» учнів, класу, створенню проблемних ситуацій та інших умов для їх розвитку.

Орієнтаційні уміння допомагають педагогу: а) орієнтуватися у ситуаціях спілкування; б) орієнтуватися у внутрішньому стані дітей; в) орієнтуватися у стосунках, які виникають між дітьми; г) орієнтуватися у часі, необхідному для спілкування з дітьми.

Окрему групу умінь становлять комунікативні уміння, які включають у себе пізнавальні (гностичні) уміння, уміння вербального і невербального спілкування.

Важливою складовою професіограми вчителя є його майстерність, яка включає «комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня на рефлексивній основі.» Основними властивостями

с: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, здібності до педагогічної професійної діяльності, професійна культура, такт учителя та педагогічна техніка [8, с. 26-29].

Висновки. Таким чином, професіограма моделює передбачуваний результат, який існує в ідеалі та визначає систему вимог до фахівця, що дає можливість передбачити конкретні шляхи, засоби, операції, критерії професійної підготовки студентів і також удосконалювати програму формування особистості майбутнього фахівця.

Список використаних джерел

1. Баранюк І. Зміст і структура поняття «професіограма вчителя» / Ірина Баранюк. - Наукові записки КДПУ. - Серія: Педагогічні науки. - 2009. - Випуск 83. - С. 23. – С. 23-30.
2. Бондар В. І. Фахово-орієнтована спрямованість моніторингу як функції управління якістю підготовки вчителя педагогічних наук / В.І. Бондар, І. М. Шапошнікова. – Гірська школа Українських Карпат : наук.-метод. журн.- Івано-Франківськ. - 2013. - № 8-9. – С. 19-25.
3. Завалевський Ю.І. Формування вчителя як конкурентоспроможного фахівця [Електронний ресурс] / Ю.І. Завалевський - Код доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/17262/1/14.pdf>
4. Кіліченко О.І. Розвиток діагностичних умінь учителів початкової школи у процесі розв'язування навчально-професійних ситуацій / О.І.Кіліченко // Обрії № 1(42), 2016. – 48-52 с.
5. Кузьміна Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высшая школа,1990. – 119 с.
6. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>

7. Педагогика: Учебное пособие / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
8. Педагогічна майстерність: [підручник] / І.А. Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін., За ред.І.А.Зязюна. – 3-тє вид.,доп. і переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
9. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: [учебник для студ.пед.вузов]: в 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
10. Практикум з педагогіки: [навч. посібник] / За заг. ред. О.А. Дубасенюк та А.В. Іванченка. – К.: ІСДО, 1996. – 432с.
11. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/37302/>
12. Професіограма як узагальнена еталонна модель успішного спеціаліста //Автор-укладач: Житник Б.О.-Харків, 2013. – 24 с.
13. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной підготовки / В.А. Слостенин. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
14. Сухомлинський В.О. Павліська середня школа // Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти т. – Т. 4. – К., 1977. – 640 с.
15. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: монографія / Л. О. Хомич. – К.: Магістр-S, 1998. – 200 с.
16. Шовкун В.В. Професіограма сучасного вчителя інформатики [Електронний ресурс] / В.В. Шовкун. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer43/132.pdf>
10. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий : [учебн.пособие для учеб.заведений профтехобразования] / К.К.Платонов. - 2-е изд., перераб. и доп. – М.Высшая шк., 1984. -174 с.
- 12 Дафт Р. Л. Менеджмент / Дафт Р. Л. : [пер. с англ.] – СПб. : Питер, 2000. – 832 с.

Список використаних джерел

17. Баранюк І. Зміст і структура поняття «професіограма вчителя» / Ірина Баранюк. - Наукові записки КДПУ. - Серія: Педагогічні науки. - 2009. - Випуск 83. - С. 23. – С. 23-30.
18. Бондар В. І. Фахово-орієнтована спрямованість моніторингу як функції управління якістю підготовки вчителя педагогічних наук / В.І. Бондар, І. М. Шапошнікова. – Гірська школа Українських Карпат : наук.-метод. журн.- Івано-Франківськ. - 2013. - № 8-9. – С. 19-25.
19. Завалевський Ю.І. Формування вчителя як конкурентоспроможного фахівця [Електронний ресурс] / Ю.І. Завалевський - - Код доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/17262/1/14.pdf>
20. Кіліченко О.І. Розвиток діагностичних умінь учителів початкової школи у процесі розв'язування навчально-професійних ситуацій / О.І.Кіліченко // Обрії № 1(42), 2016. – 48-52 с.
21. Кузьміна Н. В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высшая школа,1990. – 119 с.
22. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>
23. Педагогика: Учебное пособие / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
24. Педагогічна майстерність: [підручник] / І.А. Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін., За ред.І.А.Зязюна. – 3-тє вид.,доп. і переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
25. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: [учебник для студ.пед.вузов]: в 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.

26. Практикум з педагогіки: [навч. посібник] / За заг. ред. О.А. Дубасенюк та А.В. Іванченка. – К.: ІСДО, 1996. – 432с.
27. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/37302/>
28. Професіограма як узагальнена еталонна модель успішного спеціаліста //Автор-укладач: Житник Б.О.-Харків, 2013. – 24 с.
29. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
30. Сухомлинський В.О. Павліська середня школа // Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти т. – Т. 4. – К., 1977. – 640 с.
31. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: монографія / Л. О. Хомич. – К.: Магістр-S, 1998. – 200 с.
32. Шовкун В.В. Професіограма сучасного вчителя інформатики [Електронний ресурс] / В.В. Шовкун. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer43/132.pdf>
10. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий : [учебн.пособие для учеб.заведений профтехобразования] / К.К.Платонов. - 2-е изд., перераб. и доп. – М.Высшая шк., 1984. -174 с.
- 12 Дафт Р. Л. Менеджмент / Дафт Р. Л. : [пер. с англ.] – СПб. : Питер, 2000. – 832 с.

Запитання, завдання, опорні схеми для самоперевірки

1. Дайте визначення професіограми вчителя початкової школи.
2. Охарактеризуйте та порівняйте визначення «професіограма вчителя» інших науковців.
3. Яку науку називаємо професіографією?
4. Перечисліть та обґрунтуйте принципи професіографії.
5. Поясніть структуру професіограми вчителя початкової школи.

6. Як Ви розумієте поняття «професійний потенціал педагога»
7. Які групи якостей особистості можете назвати?
8. Перечисліть якості суспільної спрямованості особистості вчителя початкової школи.
9. Перечисліть якості професійно-педагогічної спрямованості вчителя початкової школи.
10. Що Ви розумієте під терміном «позиція вчителя».
11. Які види готовності до професійної педагогічної діяльності Ви знаєте?



Професіографія - це спосіб визначення завдань, що становлять зміст трудової діяльності, визначення здібностей, знань, умінь та відповідальності, що вимагають від працівника для успішного виконання певної роботи або здійснення відповідної діяльності

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІОГРАФІЇ

Принцип цілеспрямованості

Принцип особистісного підходу

Принцип допусків

Принцип надійності

Принцип диференціації та типізації

Принцип перспективності і реальності

Етичний принцип

Принцип конкретності

Принцип цілісності

Принцип системної детермінації

Принцип діяльнісного опосередкування

Тема 2. ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ, ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Мета: охарактеризувати основні особливості професійної мобільності вчителя початкової школи

План

1. Поняття «професійна педагогічна мобільність»
2. Аспекти та чинники професійної мобільності
3. Типи мобільності
4. Види професійної мобільності

1. Поняття «професійна педагогічна мобільність»

Соціально-професійна мобільність вчителя початкової школи проявляється в її здатності до творчого засвоєння нових видів діяльності у сучасній школі та перебудови стереотипів, які склалися раніше. При цьому вона передбачає:

- відкритість людини по відношенню до нового, впевненість у своїх силах в процесі його засвоєння;
- широту і багатогранність мислення, здатність переходити від одного способу діяльності до іншого;
- гнучкість настанов особистості вчителя, які дозволяють регулювати свої дії в умовах, що змінюються;
- критичність особистості, здатність адекватно оцінювати свої результати і намічати нові перспективи.

Відмова від стереотипів, здатність до інновацій, інтерес до всього нового, але при цьому критичне осмислення запропонованого, вміння підібрати найбільш ефективну для рішення педагогічної задачі технологію – все це визначає мобільність педагога вчителя початкової школи.

Базовим дослідженням проблеми професійної мобільності вважається фундаментальна праця Пітірима Сорокіна «Соціальна мобільність», яка була опублікована у 1927 році у Нью-Йорку.

Цей твір містить систему основних понять і схему теоретичного аналізу, яка і сьогодні є загальновизнаною для дослідників соціальної, у тому числі і професійної мобільності. Слід зауважити, що П.Сорокін визначає мобільність як перехід, переміщення соціального об'єкту (індивідів, груп, цінностей) з однієї позиції в іншу всередині соціального простору.

Серед сучасних досліджень варто назвати І. Шпекторенко, який розглядає професійну мобільність як: 1) здатність (тобто готовність) особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати знання та уміння, які забезпечують ефективність нової професійно орієнтованої діяльності; 2) рухливість особистості, спроможність її до динамічного нарощування власного ресурсу, до швидкого пересування, змін; 3) ознаку кар'єрного розвитку індивіда; 4) процес переходу індивіда або професійної групи з однієї професійної позиції в іншу [13, с. 469-470].

Л. Горюнова, вважає, що професійну мобільність «варто визначати на рівні особистісних якостей (адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проективність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, навколишнього середовища» [2, с. 21]

На думку Н. І. Луцан, «Професійна мобільність майбутнього вчителя буде проявлятися в тому випадку, коли студент буде здатний самостійно знаходити шляхи вирішення конкретних дидактичних завдань і виявляти нетрадиційне мислення, вміло знаходити оригінальні рішення» [5, с.88].

Р. Пріми зауважує, що «професійна мобільність – це складне системне утворення, інтегральна якість особистості та діяльності педагога, що формується і виявляється в процесі професійної підготовки,

перепідготовки, самовиховання і творчої самореалізації фахівця, тобто розуміється як можлива стратегія професіоналізації педагогічних кадрів» [8]. На думку вченої, «професійну мобільність учителя» варто розглядати у широкому і вузькому значенні.

Системний розгляд професійної мобільності, за твердженням Н.Коваліско, з одного боку, висуває певні вимоги до професійно-кваліфікаційних якостей індивідів, а з іншого—максимально сприяє розвиткові особистості через підвищення відповідності між структурою її індивідуальних потреб і соціально-економічною цінністю місця, яке вона посідає .

Професійно-педагогічна мобільність здійснюється, як правило , в межах визначеної структури педагогічних кадрів, яка є ніби «полем мобільності» (Кугель С.А.) , що являє собою перехід від одного її елемента до іншого. В цьому плані класифікація мобільності відповідає класифікації структур науково-педагогічних кадрів : кваліфікаційній, посадовій, професійній. Кваліфікаційна і посадова мобільність виступають переважно як різновиди вертикальної мобільності , професійна – горизонтальної. Як правило, кваліфікаційно- посадова мобільність має ” «зростаючий» характер , а індикатором росту є отримання відповідної кваліфікації майбутніми педагогами : бакалавр – спеціаліст – магістр , ступенів і звань науково-педагогічних кадрів : кандидата , доктора наук , доцента , професора тощо.

Л. Горюнова вважає, що професійну мобільність «варто визначати на рівні особистісних якостей (адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, навколишнього середовища» [2, 21].

Л. Сушенцева зауважує [11], що основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і волевих процесів, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності.

Розглядаючи професійну мобільність як рушійну силу активності суб'єкта, Н. Пряжников говорить, що у пошуку власного сенсу в обраній, засвоюваній та вже виконуваній трудовій діяльності й міститься змістовна характеристика професійного самовизначення особистості [9].

Такий підхід щодо сутнісної характеристики феномену «професійна мобільність учителя», зокрема, школи І ступеня, дозволяє розглядати його у кількох значеннях.

Зокрема, у **широкому значенні** – це ознака рухливості педагога, здатності до швидкої адаптації, тобто адаптаційна активність, спроможність при цьому знаходити потрібні форми діяльності – адаптаційна мобільність: зміни статусу, категорії, підготовленість до продуктивного саморозвитку, готовність та здатність учителя до набуття нових професійних знань, умінь, навичок; уміння швидко орієнтуватися у ситуації, самоактуалізуватися, саморегулюватися, самоорганізовуватися, самоконтролюватися. Вочевидь, мова йде про індивіда, який має певну потребу і потенціал самореалізації, самовдосконалення у певному професійному середовищі.

У **вузькому** розумінні професійна мобільність пов'язана з безпосереднім швидким виконанням конкретних посадових завдань

З огляду на вищезазначене цілком правомірно розглядати професійну мобільність як складне індивідуально – технологічне утворення, що інтегрує дві підсистеми.

По-перше, якості особистості, що визначають професійну мобільність, розвивають внутрішні потреби у професійній мобільності (суб'єктивний чинник):

а) професійна прид

б) професійно важливі якості:

в) професійна культура

г) академічна мобільність (мобільність знань, здатність навчатися, накопичувати, поновлювати знання, творчо застосовувати професійний досвід (активність, цілеспрямованість, систематичність і результативність підвищення професійних знань, умінь і навичок), реалізувати і підтримувати нове в освітянській сфері, виявлення професійної відкритості навчання у поєднанні з самостійними творчими успіхами;

д) професійна компетентність (

По-друге, середовище,

Отже, розглядаємо професійну мобільність як:

1) здатність (тобто готовність) особистості досить швидко й успішно оволодівати новою технікою й технологією, набувати знань та умінь, які забезпечують ефективність нової професійно орієнтованої діяльності;

2) рухливість особистості, спроможність її до динамічного нарощування власного ресурсу, до швидкого пересування, змін;

3) ознаку кар'єрного розвитку індивіда;

4) процес переходу індивіда або професійної групи з однієї професійної позиції в іншу [13, с. 469-470].

2. Аспекти та чинники професійної мобільності

Професійна мобільність розглядається як зміна трудової позиції або ролі фахівця, обумовлена зміною місця роботи або професії. За такого підходу у понятті «професійна мобільність» розрізняють об'єктивний, суб'єктивний і характерологічний аспекти.

Об'єктивний аспект охоплює науково-технічні та соціально-економічні передумови, а також сам процес зміни професії. Щодо чинників, які стимулюють професійну мобільність, то акценти перенесені з науково-технічних досягнень, що прискорювали процес виникнення нових професій і потребували перекваліфікації робітників за радянських часів на фактори розвитку ринкових відносин, що забезпечують досягнення якісно

нового рівня мобільності та професійно-практичної підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Суб'єктивний аспект розкриває процес зміни інтересів працівників та акт прийняття рішення щодо зміни місця роботи чи професії, що залежить від таких індивідуальних характеристик людей, як потреби, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші визначальні мотиви.

З характерологічної точки зору важливою є схильність людини до зміни предметної діяльності, що дає підстави розглядати професійну мобільність як відносно усталену властивість особистості, як підготовленість або схильність до зміни виду професійної діяльності (працемобільність).

І.Хорєв визначає зовнішні й внутрішні чинники професійної мобільності:

Зовнішні спричинені об'єктивною необхідністю зміни спеціальності, спеціалізації, статусу особистості. А вже внутрішні зумовлені індивідуальними особливостями, пов'язаними з мотивацією успіху, спрямованістю особистості на вдосконалення професійних навичок, саморозвиток, кар'єрне зростання.

Внутрішні чинники можуть бути пов'язані також із схильністю людини до зміни предметної діяльності, пізнім професійним самовизначенням, різноманітними особистими проблемами [12, с. 243].

3. Типи мобільності

П. Сорокін виділяє два основні типи мобільності: горизонтальну й вертикальну.

Горизонтальна мобільність – це перехід індивіда чи соціального об'єкта від однієї соціальної позиції до іншої, що знаходиться на тому ж рівні (соціальному прошарку), а також територіальне переміщення (зміна місця проживання).

Вертикальна мобільність – це перехід індивіда чи соціального об'єкта від одного соціального прошарку до іншого, зміна соціального статусу (нова позиція у суспільстві). При цьому залежно від напрямку

вертикального переміщення розрізняють два види мобільності: висхідна й спадна (тобто соціальний підйом або соціальний «спуск»). Загальні закономірності вертикальної мобільності в цілому формулюються П.Сорокіним так:

1. ніколи не існувало суспільства, соціальні прошарки якого були б абсолютно закриті або в яких була б відсутня вертикальна мобільність у трьох її основних аспектах – політичному, економічному і професійному, як внутрішньо професійна або міжпрофесійна циркуляція, політичні переміщення і просування «економічними сходами»;

2. ніколи не існувало суспільства, в якому вертикальна соціальна мобільність була б абсолютно вільною, а перехід із одного соціального прошарку в інший здійснювався би без усякого спротиву. Це означає, що усередині організованого (стратифікованого) суспільства функціонує своєрідне «сито», яке просіює індивідів і дозволяє деяким із них підніматися наверх, залишаючи інших на нижчих щаблях, і навпаки;

3. Вертикальна соціальна мобільність змінюється від суспільства до суспільства й від одного історичного періоду до іншого, тобто має коливальний, хвилеподібний характер;

Дослідники Г.Міхненко і Ю.Мороз розглядають наступні типи професійної мобільності:

1) за певних обставин випускник вищу змінює сферу діяльності в рамках однієї широкої спеціальності, але при цьому явного професійного зростання не відбувається;

2) характер діяльності працівника зазнає тих чи інших змін у зв'язку з призначенням на нову (вищу) посаду;

3) працівник змінює одну професію на іншу, тією чи іншою мірою подібну до першої, що дозволяє хоча б в обмеженому варіанті спиратися на набуті в процесі навчання у вищій школі знання, уміння й навички: наприклад, викладач фізики ВНЗ переходить працювати до

фізичної лабораторії науково-дослідного інституту й навпаки;

4) тип професійної мобільності, що означає кардинальну зміну професії, коли потрібно заново опанувати нове поле діяльності [6].

4. Види професійної мобільності

Виділяють рольову та маятникову мобільність.

«**Рольова мобільність**» як аспект професійної мобільності педагога являє собою зміни структури його діяльності, основних функцій. Перш за все це пов'язане з переходом, наприклад, від педагогічної до науково-методичної, науково-дослідної, управлінської діяльності (або навпаки) тощо.

Специфіка педагогічної діяльності вимагає частішої зміни видів роботи лише для певного, відносно вузького кола спеціальностей (наприклад, учитель початкових класів); вона включає в себе періодичне повернення до одних і тих же робіт. Цей вид мобільності умовно названий науковцями «**маятниковий**».

Інший характер носить мобільність, що змінює основну структуру діяльності і, по суті, є перекваліфікацією. У цьому випадку мобільність має ніби лінійний характер. «Маятникова мобільність» може виступати і як етап повної перекваліфікації. Слід зауважити, що «маятникова мобільність» і перекваліфікація як відносно самостійні види мобільності взаємопов'язані перш за все як сторони цілісного процесу спеціалізації. В окремих випадках вони можуть переходити одна в одну. Так, на практиці у структурі діяльності педагога «неосновна» спеціальність (або спеціалізація) може стати основною, а перекваліфікація обумовлює радикальні зрушення в спектрі його професійної діяльності.

Відносно самостійним видом професійно-педагогічної мобільності, лише побічно пов'язаним з кваліфікаційно-посадовим зростанням є підвищення престижу професії.

Н.Кожемякіною виділяє такі **варіанти** професійної мобільності:

1) за активністю участі в ній індивіда – активна (людина за власною ініціативою шукає нову роботу) і пасивна (у результаті втрати робочого місця за ініціативою роботодавця);

2) за рівнем вияву – горизонтально професійна мобільність (зміна місця роботи без зміни місця, яке обіймає особистість у структурі престижних професій), і вертикальна – зі зміною вказаного статусу;

3) за ступенем мінливості – професійна мобільність без зміни чи зі зміною профілю роботи;

4) за первинністю (вторинністю) – первинна професійна мобільність (зміна основного місця роботи) і вторинна (зміна другого місця роботи);

5) початкова мобільність (вибір профілю освіти, залежно (чи без неї) від батьківських професій [3, с. 8].

Майже кожна людина сьогодні хоче щось змінити, щоб досягти успіху, який відповідає уявленню про достатній рівень життя. Виникає ситуація, коли порушення соціальних приписів є «нормальною», тобто психологічно й соціально очікуваною реакцією, детермінованою соціальними умовами.

«Відхиленою» поведінкою вважається дотримання старого способу життя та професійної стратегії, які втратили свою актуальність і позбавили індивіда можливості жити гідно.

Професійна мобільність передбачає готовність фахівця за необхідності опанувати нову для себе професію. Вона зумовлена тим, що спеціалісти володіють додатковими професіями, мають певний ступінь їхнього засвоєння, хорошу базову підготовку (як умову швидкого освоєння нової професії), мотивацію, налаштовану на зміну трудової діяльності.

Отже розглядаємо поняття професійної мобільності з двох позицій:

1) зміна позицій, зумовлена зовнішніми умовами, а саме: відсутністю робочих місць, низькою заробітною платою, побутовою невпорядкованістю тощо, тобто

соціальна мобільність зумовлена необхідністю адаптуватися до реальних життєвих ситуацій;

2) професійну мобільність можна розглядати як внутрішнє самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях і потребі в цьому самовдосконаленні. Підставою для цієї мобільності є грамотність, освіченість та професійна компетентність.

Важливою характеристикою професійної мобільності вчителя початкової школи – це формування професійної компетентності, вміння ризикувати у виборі та відборі форм та методів організації навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел

1. Амирова Л.А. Проблема професійної мобільності педагога и перспективне ориентиры ее развития /Л.А.Амирова// Образование и наука: журнал теоретических и прикладных исследований Уральского отделения Российской Академии образования. – 2009. – № 8 (65). – С.86-96.
2. Горюнова Л. В. Професійна мобільність спеціаліста як проблемарозвиваючогося образования в России: дис ... доктора пед. наук: 13.00.08 / Горюнова Лилия Васильевна. – Ростов-на-Дону. – 2006. – 337 с.
3. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кожемякіна Наталія Іванівна. – Одеса, 2006. – 329 с.
4. Латуша Н.В. Поняття «професійна мобільність» у педагогічному аспекті / Н. В. Латуша // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: педагогіка і психологія, випуск 42. Ч.2 – 2014. – С. 6-9.
5. Луцан Н.І. Педагогічні умови формування професійної мобільності вихователя дошкільного закладу / Н. І. Луцан // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки. - 2014. - Вип. 1.45. - С. 87-89.

6. Міхненко, Г. Е. Професійна мобільність як показник якості професійної освіти фахівців-випускників ВНЗ технічного профілю / Г. Е. Міхненко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Pedagogica/2_82977.doc.htm (дата звернення : 12.12.2013).
7. Пріма Р.М. Компонентно-структурний аналіз сутнісної характеристики феномена «професійна мобільність учителя» // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наук. праць. – Випуск 8. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – С.146 – 151.
8. Пріма Р.М. Професійна мобільність фахівця як наукова проблема // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Наукова монографія за ред. проф. С. Єрмакова. – Харків, 2008. – Випуск № 1. – С.127 – 135.
9. Пряжников.Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК». 1996.- 256 с.
10. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество.- М., 1992. – 544с.
11. Сушенцева Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу // Теорія і методика професійної освіти. – № 1. – 2011. – С. 3-11.
12. Хорєв І. Теоретичні проблеми дослідження наукових засад професійної мобільності викладача вищої школи / І. Хорєв // Вісник Львівського ун-ту. Сер. педагогіка. – 2009. – Вип. 25, Ч.3. – С. 242 – 249.
13. Шпекторенко І. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця / І. Шпекторенко // Університетські наукові записки. - 2007. - № 4 (24). - С. 467 - 472.

Запитання, завдання, опорні схеми для самоперевірки

1. Охарактеризуйте поняття «професійна мобільність вчителя початкової школи».
2. Порівняйте різні визначення даного поняття.

3. Перечисліть аспекти професійної мобільності вчителя початкової школи.
4. Назвіть типи мобільності вчителя початкової школи.
5. Визначіть чинники професійної мобільності вчителя початкової школи.
6. Охарактеризуйте види професійної мобільності вчителя початкової школи.
7. Поясніть варіанти професійної мобільності вчителя початкової школи.

Професійна мобільність - це складне системне утворення, інтегральна якість особистості та діяльності педагога, що формується і виявляється в процесі професійної підготовки, перепідготовки, самовиховання і творчої самореалізації фахівця, тобто розуміється як можлива стратегія професіоналізації педагогічних кадрів

У **широкому значенні** - це ознака рухливості педагога, здатності до швидкої адаптації, тобто адаптаційна активність, спроможність при цьому знаходити потрібні форми діяльності - адаптаційна мобільність: зміни статусу, категорії, підготовленість до продуктивного саморозвитку, готовність та здатність учителя до набуття нових професійних знань, умінь, навичок; уміння швидко орієнтуватися у ситуації, самоактуалізуватися, саморегулюватися, самоорганізовуватися, самоконтролюватися.

У **вузькому розумінні** професійна мобільність пов'язана з безпосереднім швидким виконанням конкретних посадових завдань

Чинники професійної мобільності

Зовнішні спричинені об'єктивною необхідністю зміни спеціальності, спеціалізації, статусу особистості

Внутрішні зумовлені індивідуальними особливостями, пов'язаними з мотивацією успіху, спрямованістю особистості на вдосконалення професійних навичок, саморозвиток, кар'єрне зростання, а також можуть бути пов'язані також із схильністю людини до зміни предметної діяльності, пізнім професійним самовизначенням, різноманітними особистими проблемами

Професійна мобільність це:

- 1) здатність (тобто готовність) особистості досить швидко й успішно оволодівати новою технікою й технологією, набувати знань та умінь, які забезпечують ефективність нової професійно орієнтованої діяльності;
- 2) рухливість особистості, спроможність її до динамічного нарощування власного ресурсу, до швидкого пересування, змін;
- 3) ознаку кар'єрного розвитку індивіда;
- 4) процес переходу індивіда або професійної групи з однієї професійної позиції в іншу

Аспекти професійної мобільності педагога

Об'єктивний аспект охоплює науково-технічні та соціально-економічні передумови, а також сам процес зміни професії.

Суб'єктивний аспект розкриває процес зміни інтересів працівників та акт прийняття рішення щодо зміни місця роботи чи професії, що залежить від таких індивідуальних характеристик людей, як потреби, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші визначальні мотиви.

З характерологічної точки зору важливою є схильність людини до зміни предметної діяльності, що дає підстави розглядати професійну мобільність як відносно усталену властивість особистості, як підготовленість або схильність до зміни виду професійної діяльності (працемобільність).

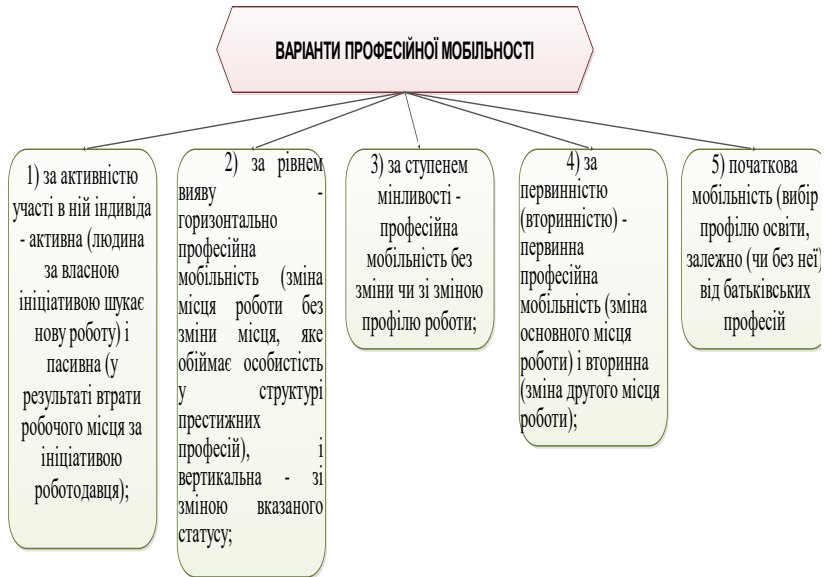
Типи професійної педагогічної мобільності

Горизонтальна мобільність - це перехід індивіда чи соціального об'єкта від однієї соціальної позиції до іншої, що знаходиться на тому ж рівні (соціальному прошарку), а також територіальне переміщення (зміна місця проживання)

Вертикальна мобільність - це перехід індивіда чи соціального об'єкта від одного соціального прошарку до іншого, зміна соціального статусу (нова позиція у суспільстві).

висхідна
мобільність

спадна
мобільність



Тема 3. КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мета: охарактеризувати поняття «компетентність учителя початкової школи» та компетенції педагога

План

1. Компетентність учителя в сучасних педагогічних дослідженнях
2. Структура професійної компетентності вчителя
3. Критерії професійної компетентності вчителя початкових класів

1. Компетентність учителя в сучасних педагогічних дослідженнях

Показником готовності вчителя до професійної діяльності є компетентність (обізнаність)

О.Я. Савченко зазначає, що «Однією з найважливіших особливостей вищої педагогічної освіти є зростання значення компетентності майбутнього фахівця.

Сьогодні важливо бути не лише кваліфікованим фахівцем, а й, передусім, компетентним. Компетентність допомагає фахівцеві ефективно вирішувати різноманітні завдання, які стосуються його професійної діяльності. Компетентний фахівець відрізняється від кваліфікованого тим, що він: реалізує у своїй роботі професійні знання, уміння та навички; завжди саморозвивається та виходить за межі своєї дисципліни; вважає свою професію великою цінністю.» [9]

Аналізу поняття «компетентність» і визначення шляхів розвитку професійної компетентності вчителя присвячені роботи Н. Бібік, О. Біди, Г. Данилової, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Л. Коваль, А. Коломієць, О. Локшиної, А. Маркової, Л. Мітіної, О. Овчарук, О. Пометун, І. П'янковська О. Савченко, В.І. Свистун, Г. Селевко, Г. Тарасенко, А. Хуторського, М. Чошанова, В. Шахова, В. Ягупова та ін.

Оскільки наше дослідження стосується професійної підготовки фахівця, то в цьому ракурсі нас цікавить розуміння та визначення поняття «компетентність» вчителя початкових класів. Аналіз досліджень засвідчує такі підходи до його розуміння.

У Законі України «Про вищу школу» зазначається: «компетентність - динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [1

На думку, О. І. Пометун «під компетентністю людини педагога розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності. [6, с. 17]

Досліджуючи поняття компетентність Г. Селевко відзначає, що, це – «...інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до

діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності» [10, с.139]

Як зазначає І.А. Зязюн: «Компетентність як властивість індивіда існує в різних формах - як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей тощо» [2, с 17].

Аналізуючи міжнародні інформаційні джерела з даної проблеми О. В. Овчарук зазначає, що «Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентностей як «здатність застосовувати знання й уміння» (Eurydice, 2002), що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні (Rychen & Tiana, 2004). На останній конференції міжнародного рівня, що відбулась завдяки участі ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії (Департаменту технічної освіти та професійної підготовки) у 2004 р., дійшли згоди в трактуванні поняття компетентності як: здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей, та від умінь до знань» [5, с. 7]

Щодо професійної компетентності майбутніх учителів актуальним є положення В. В. Ягупова і В. І. Свистуна, які вказують, що «Професійна компетентність фахівця є... складним інтегральним інтелектуальним, професійним і особистісним утворенням, який формується у процесі його професійної підготовки у ВНЗ, проявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних і індивідуально-психічних якостей,

сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності.» [11]

О. І. Пометун вважає, що під компетентністю людини педагоги розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності. [6, с. 7].

«Компетенція» в перекладі з латини означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід.

Які ж якості необхідні людині в будь-якій професійній діяльності? Дж. Равен, автор книги «Компетентність у сучасному суспільстві», на основі проведених досліджень так відповідає на це запитання:

- здатність працювати самостійно без постійного керівництва;
- здатність брати на себе відповідальність за власною ініціативою;
- здатність виявляти ініціативу, не питаючи інших, чи слід це робити;
- готовність помічати проблеми та шукати шляхи їх вирішення;
- уміння аналізувати нові ситуації й застосовувати вже наявні знання для такого аналізу;
- здатність ладити з іншими;
- здатність засвоювати будь-які знання за власною ініціативою;
- уміння приймати рішення на основі здорових суджень.

Педагогічна компетентність учителя - це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Проблема педагогічної компетентності цікавила багатьох науковців.

На думку В. Адольфа, компетентний педагог – це такий фахівець, який володіє ґрунтовними знаннями з будь-якого предмета шкільного курсу навчання. Ш.

Амонашвілі розглядає педагогічну діяльність як творчий процес.

В. Бондар вважає, що компетентний учитель організує педагогічну діяльність так, щоб вона була спрямована на отримання усвідомленого результату.

М. Коломієць розглядає компетентність як сукупність знань, умінь, навичок, які потрібні для успішного виконання його функцій навчання, виховання, розвитку особистості дитини.

А. Маркова вважає, що професійно компетентна людина та, яка:

- успішно розв'язує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з бажаними психологічними якостями;
- задоволена професією;
- досягає бажаних результатів у розвитку особистості учнів;
- має й усвідомлює перспективу свого професійного розвитку;
- відкрита для постійного професійного навчання;
- збагачує досвід професії завдяки особистому творчому внеску;
- соціально активна в суспільстві;
- віддана педагогічній професії, прагне підтримувати навіть у складних умовах її честь і гідність, професійну етику;
- готова до якісної та кількісної оцінки своєї праці, уміє сама це робити.

В. Синенко трактує професійну компетентність учителя як інтегрування відповідного рівня його професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що виявляються в результаті діяльності.

Таким чином, аналіз змісту поняття професійна «компетентність» дає можливість визначити основні його положення:

1. це поєднання теоретичної і практичної підготовленості майбутнього фахівця до майбутньої професійної діяльності (В.В. Ягупов);

2. це якість особистості, що проявляється у здатності до професійної діяльності (С. М. Мартиненко)

3. це особистісні якості фахівця для забезпечення необхідного результату у педагогічній діяльності;

4. це володіння певними компетенціями (А.В. Хуторський);

5. спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання (О.І.Пометун);

6. це здатність до професійної діяльності (Дж. Равен);

7. це здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях (В. В. Ягупов)

Отже, **компетентність** (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний) – це інтегративна властивість особистості, що виражає рівень освоєння, нею відповідних знань, умінь, навичок, соціального досвіду й забезпечує кваліфіковане вирішення професійних задач. (О.А. Дубасенюк)

Компетентність як цілісне утворення – це сукупність закономірно розташованих і взаємопов'язаних компетенцій, необхідних для ефективної діяльності в певній професійній галузі.

Компетенція (від лат. *competere* – відповідати, підходити) – це особистісна здатність спеціаліста вирішувати певний клас професійних задач. Також під компетенцією розуміють формально описані нормативні вимоги до особистісних, професійних та ін. якостей працівників. Компетенції виступають компонентами компетентності, взаємодія яких зумовлює її інтегральні властивості.

Поняття «компетенції та компетентності» значно ширші за поняття «знання, уміння, навички», тому що охоплюють:

- спрямованість особистості (мотивацію);
- здібності особистості до подолання стереотипів, відчуття проблеми, прояв принциповості, гнучкості мислення;

- характер особистості - самостійність, цілеспрямованість, вольові якості.

2. Структура професійної компетентності вчителя

Є різні підходи до структури професійної компетентності. На думку М. Г. Резниченко «Структура професійної компетентності може бути розкрита через педагогічні уміння» .[8, с. 73] . Вона виділяє такі чотири групи умінь: уміння ставити конкретні педагогічні задачі; уміння «будувати і приводити в рух» педагогічну систему; уміння встановлювати взаємозв'язок між чинниками виховання; уміння облікувати та оцінювати результати педагогічної діяльності.

А. Орлов у теорії та практиці професійної діяльності вчителя виділяє основні компоненти професійно-педагогічної компетентності: етичні установки вчителя, систему психолого-педагогічних знань, систему знань у сфері свого предмета, загальну ерудицію, засоби розумових і практичних дій, професійно-особистісні якості. На думку В. Синенка, варто розрізняти професійну підготовку фахівця та його професійну компетентність. Перше - це процес оволодіння потрібними знаннями та навичками, друге - результат цього процесу

О. Пометун зазначає, що в систему компетентностей в освіті входять такі групи:

ключові – тобто надпредметні (міжпредметні) компетентностей, які визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми;

загально-галузеві — їх набуває студент упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі на всіх курсах університету;

предметні компетентності – їх набуває студент упродовж вивчення того чи іншого предмету на всіх курсах університету [6, с.67]

Таким чином, важливою умовою формування майбутнього вчителя початкових класів, як професіонала є використання компетентнісного підходу у організації

педагогічного процесу у вищому навчальному педагогічному закладі.

Як властивість індивіда, зазначає І. Зязюн, професійна компетентність існує в різних формах – як високий рівень майстерності, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, як форма вияву здібностей та ін. 70. Виділяють загальну, професійну, спеціальну компетентності, які розташовані за принципом ієрархічності, який визначає підпорядкованість компонентів і супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня, внаслідок чого компетентність набуває ознак ієрархічної метасистеми.

Загальна компетентність – це інтегральна характеристика особистості, яка встановлює її здатність застосовувати знання, вміння, успішно діяти на основі практичного досвіду при вирішенні завдань загального роду у різних сферах життєдіяльності. Професійна компетентність – це здатність успішно діяти на основі практичного досвіду, вміння та знань при вирішенні завдань професійного роду діяльності. Спеціальна компетентність – здатність вирішувати специфічний (вузький) клас задач у певній професійній сфері діяльності (наприклад, у педагогічній діяльності – діагностика, проектування, реалізація інновацій тощо). Сучасні підходи до визначення професійної компетентності досить різноманітні. У науковій літературі можна виділити кілька позицій, з яких трактується сутність професійно-педагогічної компетентності. Найбільш часто професійна компетентність учителя пов'язується з сумою знань, умінь і якостей особистості, які забезпечують оптимальність, варіативність і результативність навчально-виховного процесу (В. Адольф, А. Акімова, Ю. Кричевський).

Поширеним є також підхід, за яким компетентність – це інтегральна характеристика сукупності компетенцій.

З цієї позиції професійна компетентність вчителя являє собою сукупність професійно-педагогічних компетенцій, в яку входять:

1) соціально-психологічна компетенція, пов'язана з готовністю до вирішення професійних завдань;

2) комунікативна та професійно-комунікативна компетенції;

3) загальнопедагогічна професійна компетенція (психолого-педагогічна та методична);

4) предметна компетенція в сфері вчительської спеціальності;

5) професійна самореалізація. При цьому під компетенцією розуміється сукупність якостей особистості, а також професійних знань, умінь і навичок (І. Перестороніна, Є. Соловова, В. Сафонова, К. Махмурян).

У психології праці досить часто компетентність ототожнюють з професіоналізмом. У той же час професіоналізм, як вищий рівень виконання діяльності, забезпечується крім компетентності також професійною спрямованістю і професійно важливими здібностями. Психологами доведено, що на початкових стадіях становлення фахівця має місце відносна автономність цього процесу. У подальшому, в процесі професійного становлення, компетентність все більш об'єднується з професійно важливими якостями (спостережливість, уважність, результативність, рішучість, самоконтроль, різні види пам'яті і т.п.). Таким чином, основними показниками професійної компетентності суб'єкта діяльності стають навченість, професійна підготовленість, професійний досвід і професіоналізм.

За аналізом праць науковців можна визначити такі ключові компоненти професійної компетентності.

1. Інформаційна компетентність, яка передбачає володіння інформаційними технологіями, уміння опрацьовувати різні види інформації. Серед них уміння й навички роботи з друкованими джерелами, уміння здобувати інформацію з інших джерел, переробляти її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу.

2. Комунікативна компетентність - це вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим, спілкування

без обмежень. Ці вміння допомагають зрозуміти інших (учнів, учителів, батьків).

3. Продуктивна компетентність - це вміння працювати, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них. Більшість науковців серед ключових компетенцій учителя на перше місце ставить саме продуктивну компетентність.

4. Автономізація на компетентність - це здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність. Адже вчитель перш за все вчиться сам, це вічний учень.

5. Моральна компетентність - це готовність, спроможність і потреба жити за традиційними моральними нормами.

6. Психологічна компетентність - це здатність використовувати психологічні засоби навчання в організації взаємодії в освітній діяльності.

7. Предметна компетентність, до змісту якої входить володіння певними засобами навчання у сфері навчального процесу (спеціальність). Це сукупність умінь і навичок, необхідних для стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу в цілому. До неї входять уміння вибирати правильний стиль і тон у спілкуванні, управляти їх увагою, темпом діяльності.

8. Соціальна компетентність - це вміння жити та працювати з оточуючими.

9. Математична компетентність - це вміння працювати з числом, числовою інформацією.

10. Особисті якості вчителя (це теж одна з найголовніших складових професійної компетентності) - доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність.

3. Критерії професійної компетентності вчителя початкових класів

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити *п'ять критеріїв професійної компетентності вчителя початкових класів*:

1. Загальнокультурний критерій.
2. Загальнопрофесійний критерій.
3. Комунікативний критерій.
4. Особовий критерій.
5. Критерій саморозвитку і самоосвіти.

1. Загальнокультурний критерій

Фахівцеві в області освітньої діяльності потрібна хороша загальна освіта, він повинен мати широкі і глибокі знання в різноманітних областях.

Таким чином, виділяють *три показники професійної компетентності вчителя за загальнокультурним критерієм:*

- загальний кругозір;
- інформованість в області культурних новинок;
- культура мовлення.

2. Загальнопрофесійний критерій

Успішне навчання в початковій школі можливо тільки у тому випадку, якщо вчитель повно і глибоко володіє змістом учбових предметів на рівні сучасної науки, а також, якщо цей зміст відібраний вчителем в чіткій відповідності з поставленою метою.

Показниками педагогічної компетентності вчителя за загальнопрофесійним критерієм можна вважати:

- володіння змістом учбових дисциплін;
- володіння сучасними теоріями і технологіями навчання і виховання;
- знання і реальний облік чинників, що забезпечують успішність педагогічної діяльності.

3. Комунікативний критерій

Професія вчителя відноситься до групи професій в системі «Людина – людина» (Е. А. Климов), тому центральною складовою педагогічної діяльності є спеціально організоване спілкування. Інтерес до світу дитинства, потреба в спілкуванні з дітьми є необхідною передумовою професійного самовизначення вчителя. Ця потреба часто проявляється в прагненні бути наставником малюків, передавати їм необхідний інтелектуальний і моральний досвід, у бажанні опікати і піклуватися про них. Адже

дитина молодшого шкільного віку ще не завжди самостійна і самодостатня. Часто вчитель вимушений виступати в ролі «мами», яка завжди прийде на допомогу в скрутну хвилину, підтримає розгубленого малюка, підкаже, як діяти в тій або іншій ситуації.

4. Особовий критерій

Якість професійної педагогічної діяльності, як і в будь-якій іншій діяльності, багато в чому визначається тими властивостями, які має фахівець, що виконує її. Для успішної праці педагогові необхідно володіти безліччю різноманітних особових властивостей і якостей. Можна згрупувати професійно значимі якості педагога по трьох підставах.

Три показники професійної компетентності вчителя за особовим критерієм:

- *професійна спрямованість особи:* особова зрілість і відповідальність, професійні ідеали, відданість обраній професії;
- наявність *специфічних професійних властивостей:* організованість, ініціативність, вимогливість, справедливість, гнучкість, інтелектуальна активність, креативність;
- наявність *специфічних психофізіологічних властивостей:* стійкість нервової системи, високий емоційно – вольовий тонус, хороша працездатність і витривалість до психо – емоційних навантажень.

5. Критерій саморозвитку і самоосвіти

Професійний педагогічний потенціал вчителя не може бути сформований одного разу і назавжди.

Професійне вдосконалення в процесі накопичення досвіду практичної діяльності повинне здійснюватися на основі критичного і вимогливого відношення педагога до себе і до своєї роботи. Постійне особове і професійне зростання в ідеалі виступає як невід’ємна риса професіоналізму вчителя.

Показниками професійної компетентності вчителя початкових класів за критерієм саморозвитку і самоосвіти можна вважати:

- самокритичність, вимогливість до себе;

- потреба в оновленні теоретичного і практичного досвіду педагогічної діяльності, схильність до інноваційної діяльності;

- дослідницький стиль діяльності

Представлені критерії оцінки професійної компетентності вчителя початкових класів є одним з можливих підходів до аналізу проблеми педагогічного професіоналізму. Цей підхід не претендує на вичерпну повноту і глибину, але в той же час дозволяє розробляти основи для зручної і доступної діагностики професійної компетентності вчителя з опорою на розроблені показники по кожному з виділених критеріїв.

Узагальнено можна виділити такі основні показники педагогічної компетентності вчителя:

- особистісні якості, особливо перетворювальні та психологічні;
- усвідомлення ролі педагога у вихованні громадянина, патріота;
- безперервне підвищення загальної та професійної культури;
- пошукова діяльність педагога;
- володіння методами педагогічного дослідження;
- конструювання власного педагогічного досвіду;
- результативність навчально-виховного процесу;
- активна педагогічна діяльність, спрямована на перетворення особистості учня й учителя.

З огляду на зазначене можна стверджувати, що під професійною компетентністю педагога слід розуміти таку пошукову діяльність учителя, коли на основі бази знань, умінь, навичок та усвідомленого розуміння своєї ролі в суспільстві, безперервного самовдосконалення й саморозвитку особистості він забезпечує оптимальний варіант організації навчально-виховного процесу з метою формування творчої особистості.

На думку А. Макаренка, оволодіти педагогічною майстерністю може кожний педагог за умови цілеспрямованої роботи над собою. Вона формується на основі практичного досвіду.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту». – Інтернет ресурс. – Код доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. - К ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. - С 10-18.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 332.
4. Кічук В. Компетентність саморозвитку майбутнього фахівця: особистісно орієнтовані технології формування у вищій школі / В. Кічук // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Випуск 12. Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Т.1. – 2006. – С. 80-87.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. –112 с.
6. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. // В кн.: «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики» / Під заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
7. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
8. Резниченко М. Г. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие для студентов факультета начального образования. М. Г. Резниченко – Самара: Издательство СГПУ, 2003. – 132 с.
9. Савченко О. П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. – Ітернет ресурс. – Код доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/
10. Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. – 2004. – № 4. –С. 138-143.

11. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти // Наукові записки НаУКМА. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». – Т. 71. – 2007. – С. 3-8

КОНЦЕПЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ СТУПЕНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ

<http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>

АВТОРИ КОНЦЕПЦІЇ:

Банашко Лариса Василівна – старший викладач кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Севастьянова Олена Михайлівна – викладач кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, аспірант Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

Кришук Богдан Степанович – викладач кафедри шкільної педагогіки та психології, здобувач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Тафінцева Світлана Ігорівна – викладач кафедри шкільної педагогіки та психології, аспірант Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

На початку третього тисячоліття поглиблюються та прискорюються загальносвітові соціально-економічні, політичні, соціокультурні процеси, які визначають розвиток людства на сучасному етапі його життєдіяльності. Глобальні суспільні зрушення мають систематичний, швидкий, незворотний характер. Вони зумовлені науково-технічним прогресом, швидкою інформатизацією та комп'ютеризацією, демократизацією суспільного життя у більшості країн світу.

Найбільш відповідальною в цих умовах є роль освіти. Саме освіта має безпосередній та найбільший вплив на особистість і суспільство.

Освіта є соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому рис особистості, фахівця і громадянина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні і примноженні культурної спадщини й формувалися людини майбутнього, а також забезпечується Конституційне право громадян України на здобуття повної загальної середньої освіти. Все це висуває проблеми підготовки вчителя, його професійного становлення і професійної компетентності. Саме компетентнісний підхід розглядається як один із важливих концептуальних принципів, який визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти.

Посилаючись на міжнародний досвід, можна стверджувати, що поняття “ключові компетентності” виступає в даному контексті як “вузлове” поняття, так як компетентність носить інтегрований характер, а саме: об’єднує професійні знання, інтелектуальні навички і вміння і способи діяльності.

Поняття “компетентність” (лат. *competens* – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Під професійною компетентністю педагога розуміють особистісні можливості учителя, які дозволяють йому самостійно і ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності. “Компетентність” визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбуваються через здобуття нею необхідних компетенцій, що є метою професійної підготовки фахівців.

Під компетенція ми розуміємо сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), необхідних для якісної продуктивної діяльності. Компетентність визначаємо як

володіння відповідними компетенціями. Аналіз визначень педагогічної компетентності дає змогу стверджувати, що педагогічна компетентність є системою наукових знань, інтелектуальних і практичних умінь і навичок, особистісних якостей і утворень, яка при достатній мотивації та високому рівні професійності психічних процесів забезпечує самореалізацію, самозбереження та самовдосконалення особистості педагога в процесі професійної діяльності.

2. МЕТА І ЗАВДАННЯ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Метою формування педагогічної компетентності є забезпечення належної професійної підготовки випускника в умовах ступеневої освіти та його конкурентноздатності на ринку освітніх послуг.

Відповідно до мети конкретизовано основні завдання формування педагогічної компетентності майбутнього фахівця початкової освіти:

- забезпечити оволодіння технологіями самоорганізації та самоактуалізації;
- створити умови для становлення професійної культури майбутнього спеціаліста;
- активізувати формування ключових компетенцій майбутнього вчителя початкової школи;
- формувати професійну мобільність студентів;
- організовувати методичну, дидактичну підтримку студентів;
- формувати соціальну активність на основі особистісних якості та соціальних умінь особистості.

3. СУТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Професійна компетентність вчителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

На перший план висуваються внутрішні фактори вчителя: особистісні якості, тобто структура особистісних

здібностей та рис характеру, його загальна культура, управлінські та організаторські можливості, а вже потім – кваліфікаційна компетентність, яка передбачає знання, уміння, навички з отриманої спеціальності.

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запропоновано таке розуміння професійно-педагогічної компетентності. Професійно-педагогічна компетентність вчителя є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення). Ці зрушення встановлюють нові вимоги до трудової діяльності наших співгромадян: якості їх професійної підготовки й професійної компетенції, рівня соціально-професійної мобільності, конкурентноздатності на ринку праці та в різних сферах виробничої діяльності.

4. ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Основними структурними елементами педагогічної компетентності є: теоретичні педагогічні знання, практичні вміння, особистісні якості педагога.

Теоретичні педагогічні знання передбачають зміст психолого-педагогічних знань, які визначені навчальними програмами.

Зміст психолого-педагогічних знань визначається навчальними програмами. Психолого-педагогічна підготовленість складається із знань методологічних основ і категорій педагогіки; закономірностей соціалізації і розвитку особистості; суті, цілей і технологій навчання та виховання; законів анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей, підлітків, юнацтва. Вона є основою формування гуманістично-орієнтованого мислення педагога.

Психолого-педагогічні і спеціальні знання є необхідною умовою професійної компетентності.

Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні і методичні знання.

Зміст теоретичної готовності вчителя виявляється в узагальненому умінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь.

Педагогічні уміння – це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Частина цих дій може бути автоматизованою (навички).

Аналітичні уміння передбачають уміння аналізувати педагогічні явища; осмислювати роль кожного елемента у структурі цілого і у взаємодії з іншими.

Знаходити в педагогічній теорії положення, висновки, закономірності; правильно діагностувати педагогічне явище; знаходити способи оптимального вирішення педагогічних завдань.

Прогностичні уміння передбачають управління педагогічним процесом; чітку уяву с свідомості вчителя, педагогічне прогнозування результатів педагогічного процесу; оволодіння прогностичними методами, висунення гіпотез, тощо.

Проєктивні уміння забезпечують конкретизацію цілей навчання та виховання і поетапну їх реалізацію.

Рефлексивні вміння передбачають здійснення педагогом контрольно – оцінної діяльності, спрямованої на себе, на осмислення і аналіз власних дій.

Зміст практичної готовності вчителя виражається у зовнішніх (предметних) уміннях, тобто в діях, які можна спостерігати. До них належать організаторські і комунікативні уміння.

Організаторські уміння передбачають залучення студентів до різних видів діяльності й організацію діяльності колективу, яка перетворює його із об'єкта в суб'єкт виховання. Організаторські уміння педагога бувають мобілізаційними, інформаційними, розвивальними і орієнтаційними.

Мобілізаційні уміння вчителя обумовлені привертанням уваги учнів і розвитком у них стійких інтересів до навчання, праці та інших видів діяльності.

Інформаційні уміння пов'язані з безпосереднім викладом навчальної інформації, з методами її отримання та обробки.

Розвивальні уміння передбачають визначення “зони найближчого розвитку” окремих учнів, класу в цілому.

Орієнтаційні уміння спрямовані на формування морально-ціннісних установок вихованців і наукового світогляду; організацію спільної творчої діяльності, яка розвиває соціально-значущі якості особистості.

Комунікативні уміння вчителя - це взаємопов'язані групи перцептивних умінь, власне умінь спілкування (вербального) та умінь і навичок педагогічної техніки.

Перцептивні уміння допомагають розуміти інших (учнів, учителів, батьків). Для цього необхідно вчити проникати в індивідуальну суть іншої людини, визначити її ціннісні орієнтації, які знаходять вираження в її ідеалах, потребах, інтересах.

Уміння педагогічного спілкування - це уміння розподіляти увагу і підтримувати її стійкість; обирати відповідно до класу й окремих учнів найдоцільніші способи поведінки звертань; аналізувати вчинки вихованців, визначати мотиви, якими вони керуються, їхню поведінку в різних ситуаціях.

Професійна компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність. Значущість педагогічної компетентності для педагогічної діяльності зумовлюється її **функціями**.

До них належать такі функції:

- педагогічного самовизначення;
- педагогічного самомотивування;
- педагогічного самонавчання та самовдосконалення;
- педагогічного самореалізації;
- педагогічного самопрофілактики та само реабілітації.

Врахування даних функцій у процесі формування педагогічної компетентності забезпечить успішне

вирішення мети і завдань професійної підготовки майбутніх фахівців.

5. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1. Принцип гуманізму – створення умов для формування кращих якостей та здібностей студента; гуманізація взаємин між викладачами і вихованцями, повага до особистості майбутнього спеціаліста, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної особистості, щорої, людяної, доброзичливої, милосердної.

2. Принцип демократизації – усунення авторитарного стилю у спілкуванні. Сприйняття особистості майбутнього вчителя як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу, на розвиток педагогічних здібностей.

3. Принцип компетентності – створення умов для розвитку необхідних структурних елементів педагогічної компетентності випускника.

4. Принцип педагогічної творчості – створення умов для розвитку індивідуально-особистісної творчості.

5. Принцип проблемності передбачає орієнтацію майбутнього фахівця на вирішення реальних педагогічних проблем.

6. Принцип реалізму передбачає орієнтованість випускника педагогічного закладу на досягнення реальних педагогічних цілей, оволодіння необхідними для цього засобами і методами.

7. Принцип педагогічного саморозвитку передбачає орієнтацію випускника на створення умов для стабільного задоволення власних духовних та педагогічних потреб у саморозвитку і самореалізації. Професійна підготовка майбутніх учителів буде ефективною, якщо вона здійснюється в комплексі зазначених підходів і принципів і має цілісний характер.

8. Принцип орієнтації на особистість - вибір змісту методів, форм навчання спирається на природну схильність студентів до пізнання, цілеспрямовано актуалізує їхні духовні потреби та інтереси, сприяє їх духовній самореалізації.

9. Принцип технологічної єдності процесу навчання ,використання нових технологій навчання.

10. Принцип діалогізації навчання – відмова від монологізму як соціально-орієнтованого спілкування – діалогу; розвиток у студентів уміння бачити сильні та слабкі аспекти співрозмовника, критично ставитись до отриманої інформації, розрізняти упереджену неупереджену інформацію, виявляти розбіжності в позиціях учасників діалогу та розуміти позицію співрозмовника.

6. МОДЕЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У науковій літературі розглядають різні варіанти класифікацій видів педагогічної компетентності, які виявляють її структурність, багатогранність, відображають зв'язок з різними галузями науки.

Сучасні дослідники визначають такі види компетентностей:

- загальнопедагогічну;
- професійно-правову;
- соціальну;
- психологічну;
- комунікативну;
- конфліктологічну та інші.

Вони пов'язані з вимогами до його знань та особливостями професійної діяльності.

Педагогічна компетентність інтегрує різні види компетенцій, які розкривають загальні здатності педагога в різних сторонах педагогічного процесу. Мова йде про пізнавально-інтелектуальну, діагностичну, проєктувальну, організаторську, прогностичну, інформаційну, стимулюючу, оцінно-контрольну, аналітичну, психологічну, соціальну, громадянську, комунікативну, рефлексивну, творчу, методичну, дослідницьку компетенцію та інші.

Пізнавально-інтелектуальна компетенція – сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самотійно

здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Діагностична компетенція – це вміння вчителя вивчати здібності фізичного, психічного, розумового розвитку, рівня морального, естетичного виховання, умов сімейного життя і виховання дітей.

Прогностична компетенція – вміння вчителя визначити напрямок своєї діяльності, її конкретні цілі і завдання на кожному етапі виховної роботи, і передбачати кінцевий результат.

Організаторська компетенція – це вміння вчителя залучати учнів до певної роботи і співробітництво з ними в досягненні поставленої мети.

Інформаційна компетенція. Учитель виступає головним джерелом наукової, світоглядної і морально-естетичної інформації. Для вчителя важливо широта кругозору, ерудиція, глибоке знання предмета викладання, методіку його викладання, володіння практичною стороною знань, що позитивно позначається на формування у школярів умінь і навичок.

Стимулююча компетенція – передбачає глибокі знання предмета, ерудицію, моральну культуру, гуманне ставлення до учнів, любов і повагу, теплоту і турботу, щиросердність у ставленні до учнів.

Оцінно-контрольна компетенція – це вміння вчителя здійснювати зворотній зв'язок у своїй роботі. Під час оцінювання і контролю він може побачити не тільки досягнення у своїй роботі і роботі учнів, а і причини не доопрацювань, зривів, невдач. Отримана інформація дасть змогу провести корекцію в діяльності з навчання і виховання, а також використовувати нові ефективні засоби і методи.

Аналітична компетенція – це вміння вчителя аналізувати завершену справу: яка її ефективність, чому вона нижча від поставленої мети і т.д.

Психологічна компетенція охоплює вміння вчителя адекватно оцінити власні здібності, можливості, рівень домагань, психологічні особливості; вибрати найефективніший варіант поведінки в тій чи іншій

ситуації; регулювати власні емоційні стани, долати критичні педагогічні ситуації тощо.

Соціальна компетенція – це здатність педагога адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, уміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, смыслом життя і вимогами соціальної дійсності, уміння задовольняти бажання, спираючись на норми.

Громадянська компетенція це розвиток, у майбутніх спеціалістів, здатностей бути громадянином, який володіє демократичною, громадянською культурою, усвідомлює цінності свободи, прав людини, відповідальності, готовий до компетентної участі у громадському житті.

Комунікативна компетенція – це вміння педагога будувати ефективні комунікативні дії в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії, це знання фахівцем закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях, уміння сформулювати тактичний план і реалізувати його на основі соціальних навичок.

Рефлексивна компетенція – професійна якість особистості, яка дає можливість найефективніше й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку та саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності й результативності.

Компетенція творчості – це здатність педагога продуктивно організувати вирішення педагогічних проблем неординарними способами, діяти у тій чи іншій сфері відповідно до його інтелектуальної, ауто психологічної, комунікативної, психологічної компетентностей.

Методична компетенція – це оволодіння знаннями методологічних і теоретичних основ методики навчання різних предметів, концептуальних основ структури і змісту

засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), уміння застосувати знання в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції.

Дослідницька компетенція – передбачає оволодіння науковим мисленням, умінням спостерігати й аналізувати, висунення гіпотези для вирішення спірних питань, виконувати дослідницьку роботу, аналізувати наукову літературу

7. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ

Ефективність процесу формування процесу педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в системі ступеневої підготовки залежатиме від повноти реалізації усіх його складових. Конкретними шляхами можуть бути:

- включення проблематики професійно-педагогічної компетентності до дослідницьких програм та планів навчальних підготовки спеціалістів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях; проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем формування педагогічної компетентності;

- створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів, лабораторій для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду творчих педагогічних працівників;

- корегування та узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм з метою орієнтації на основні компоненти професійно-педагогічної компетентності, розробка та запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню професійно-педагогічно компетентності майбутніх учителів початкової ланки освіти;

- науково-методичне забезпечення підготовки педагогів, соціальних працівників, психологів вищих навчальних закладів з урахуванням основних видів компетенцій майбутніх спеціалістів;

- розробка та видання типових програм, методичних посібників, підручників, методичних матеріалів;

- розробка й запровадження нових методик навчання та виховання з метою формування конкурентноздатного працівника освітньої галузі;
- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого педагогічного досвіду;
- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів формування педагогічної компетентності;
- налагодження контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів та проектів з проблем формування професійно-педагогічної компетентності;
- ефективне застосування інноваційних програм освітніх технологій;
- науково-методичні розробки з питань стратегії розвитку освітнього процесу, використання інноваційних форм і методів індивідуального чи групового пошуку;
- використання творчого потенціалу вчителів-практиків та науковців в удосконаленні навчально-виховного процесу.

8. ДОДАТОК. ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ

Професійна компетентність вчителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запропоновано таке розуміння професійно-педагогічної компетентності. Професійно-педагогічна компетентність вчителя є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність,

гнучкість і критичність мислення). Ці зрушення встановлюють нові вимоги до трудової діяльності наших співгромадян: якості їх професійної підготовки й професійної компетенції, рівня соціально-професійної мобільності, конкурентноздатності на ринку праці та в різних сферах виробничої діяльності.

Педагогічна компетентність – сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Компетенції – це складні професійно-індивідуальні новоутворення, що на основі інтеграції соціального, професійного та особистого досвіду, набутих знань, сформованих умінь і навичок, особистісних якостей, які зумовлюють готовність та здатність спеціаліста до успішного виконання ним професійної діяльності.

Пізнавально-інтелектуальна компетенція – сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Діагностична компетенція – це вміння вчителя вивчати здібності фізичного, психічного, розумового розвитку, рівня морального, естетичного виховання, умов сімейного життя і виховання дітей.

Прогностична компетенція – вміння вчителя визначити напрямок своєї діяльності, її конкретні цілі і завдання на кожному етапі виховної роботи, і передбачати кінцевий результат.

Організаторська компетенція – це вміння вчителя залучати учнів до певної роботи і співробітництво з ними в досягненні поставленої мети.

Інформаційна компетенція. Учитель виступає головним джерелом наукової, світоглядної і морально-естетичної інформації. Для вчителя важливо широта кругозору, ерудиція, глибоке знання предмета викладання, методика його викладання, володіння практичною стороною знань, що позитивно позначається на формування у школярів умінь і навичок.

Стимулююча компетенція – передбачає глибокі знання предмета, ерудицію, моральну культуру, гуманне ставлення до учнів, любов і повагу, теплоту і турботу, щиросердність у ставленні до учнів.

Оцінно-контрольна компетенція – це вміння вчителя здійснювати зворотній зв'язок у своїй роботі. Під час оцінювання і контролю він може побачити не тільки досягнення у своїй роботі і роботі учнів, а і причини не доопрацювань, зривів, невдач. Отримана інформація дасть змогу провести корекцію в діяльності з навчання і виховання, а також використовувати нові ефективні засоби і методи.

Аналітична компетенція – це вміння вчителя аналізувати завершену справу: яка її ефективність, чому вона нижча від поставленої мети і т.д.

Психологічна компетенція охоплює вміння вчителя адекватно оцінити власні здібності, можливості, рівень домагань, психологічні особливості; вибрати найефективніший варіант поведінки в тій чи іншій ситуації; регулювати власні емоційні стани, долати критичні педагогічні ситуації тощо.

Соціальна компетенція – це здатність педагога адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, вміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, смыслом життя і вимогами соціальної дійсності, вміння задовольняти бажання, спираючись на норми.

Громадянська компетенція – це розвиток, у майбутніх спеціалістів, здатностей бути громадянином, який володіє

демократичною, громадянською культурою, усвідомлює цінності свободи, прав людини, відповідальності, готовий до компетентної участі у громадському житті.

Комунікативна компетенція – це вміння педагога будувати ефективні комунікативні дії в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії, це знання фахівцем закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях, уміння сформулювати тактичний план і реалізувати його на основі соціальних навичок.

Рефлексивна компетенція – професійна якість особистості, яка дає можливість найефективніше й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку та саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності й результативності.

Компетенція творчості – це здатність педагога продуктивно організувати вирішення педагогічних проблем неординарними способами, діяти у тій чи іншій сфері відповідно до його інтелектуальної, ауто психологічної, комунікативної, психологічної компетентностей.

Методична компетенція – це оволодіння знаннями методологічних і теоретичних основ методики навчання різних предметів, концептуальних основ структури і змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), уміння застосувати знання в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції.

Дослідницька компетенція – передбачає оволодіння науковим мисленням, умінням спостерігати й аналізувати, висунення гіпотези для вирішення спірних питань, виконувати дослідницьку роботу, аналізувати наукову літературу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту». – Інтернет ресурс. – Код доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. - К ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. - С 10-18.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 332.
4. Кічук В. Компетентність саморозвитку майбутнього фахівця: особистісно орієнтовані технології формування у вищій школі / В. Кічук // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Випуск 12. Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Т.1. – 2006. – С. 80-87.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. –112 с.
6. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. // В кн.: «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики» / Під заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
7. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
8. Резниченко М. Г. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие для студентов факультета начального образования. М. Г. Резниченко – Самара: Издательство СГПУ, 2003. – 132 с.
9. Савченко О. П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. – Ітернет ресурс. – Код доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/
10. Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. – 2004. – № 4. –С. 138-143.

11. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти // Наукові записки НаУКМА. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». – Т. 71. – 2007. – С. 3-8

Запитання, завдання, опорні схеми для самоперевірки

1. Що Ви розумієте під поняттям «компетентність учителя початкової школи»?
2. Дайте визначення «компетенції».
3. Встановіть співвідношення між поняттями «компетентність» та «компетенція».
4. Охарактеризуйте структуру компетентності.
5. Які ключові компоненти професійної компетентності?
6. Визначіть критерії професійної компетентності вчителя початкової школи.

Компетентність - динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (Закон України "Про вищу школу")

Компетенція (від лат. *competere* - відповідати, підходити) - це особистісна здатність спеціаліста вирішувати певний клас професійних задач. Також під компетенцією розуміють формально описані нормативні вимоги до особистісних, професійних та ін. якостей працівників. Компетенції виступають компонентами компетентності, взаємодія яких зумовлює її інтегральні властивості.

О. Пометун зазначає, що в систему компетентностей в освіті входять такі групи:



Тема 4. ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мета: Розкрити сутність поняття «професійне самовиховання». Визначити його місце серед понять «самовдосконалення», «самовиховання», «самоосвіта», конкретизувати структурні компоненти процесу самовиховання та його методи.

План

1. Професійне самовдосконалення вчителя початкової школи
2. Професійне самовиховання і саморозвиток вчителя початкової школи
3. Професійна самоосвіта

1. Професійне самовдосконалення вчителя початкової школи

У вчителів інколи виникають труднощі при організації навчально-виховного процесу. Зазначимо, що компетентність не означає відсутності утруднень у вчителя

під час виконання своєї ролі, як предметника, так і вихователя.

Труднощі у вчителя в школі найчастіше викликають зовнішні чинники. Вони залежать від рівня його компетентності, а отже і від його освітньої та моральної підготовленості до педагогічної роботи, його ставлення до обраної справи, ступеня покликання та професійної придатності.

Відомий український педагог А.С.Макаренко неодноразово підкреслював: «Майстром може стати кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам працюватиме».

К.Д.Ушинський відзначав, що учитель живе до того часу, поки вчиться, в сучасних умовах набуває особливого значення.

Німецький педагог А.Дістервег писав, що для вчителя святим обов'язком є «своє виховання зробити завданням свого життя». Він вважав, що педагог «лише до того часу здатний насправді виховувати і навчати, доки сам працює над своїм власним вихованням і освітою».

Чи стане Ви справжніми педагогами? Це залежить від того, як він сам працює над своєю особистістю, які його установки, інтереси, потреби, яка його активність щодо оволодіння науковими знаннями і вміннями, наскільки цілеспрямовано, свідомо і наполегливо працює над розвитком у собі тих рис, які утворюють особистість сучасного спеціаліста.

Самовдосконалення як соціальний процес базується на вимогах суспільства та професії до особистості фахівця. Причому вимоги, що пред'являються спеціалісту, повинні бути вище тих можливостей, що має людина (Бодальов О.). Ще однією важливою передумовою процесу самовдосконалення є ставлення самого фахівця до вимог, що висувуються. Якщо він байдуже ставиться до них, про розвиток особистості не йдеться. Необхідно формувати самосвідомість людини як творчого професіонала. Зміст такої підготовки ґрунтується перш за все на гуманістичному уявленні про завдання професійної діяльності, бажаних якостях людини, зокрема її фахової

свідомості та мислення, творчих активних дій у рамках відведеної компетенції.

Структура процесу самовдосконалення з 4-ох етапів:

- самоусвідомлення та прийняття рішення здійснювати процес самовдосконалення;
- планування та вироблення програми самовдосконалення;
- безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань, пов'язаних із роботою над самим собою;
- самоконтроль та самокорекція цієї діяльності.

Професійне самовдосконалення педагога здійснюється через самовиховання, самоосвіту та саморозвиток.

2. Професійне самовиховання і саморозвиток вчителя початкової школи

Самовиховання і саморозвиток – це свідомо практична діяльність, спрямована на більш повну реалізацію людиною себе як особистості.

Самовиховання – це формування людиною своєї особистості відповідно до свідомо поставленої мети. З точки зору психології, самовиховання – це усвідомлювана діяльність людини, яка спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення позитивних рис, якостей, звичок і подолання негативних.

Професійне самовиховання і саморозвиток – це свідомо діяльність, спрямована на удосконалення своєї особистості у відповідності з вимогами професії до людини.

Особистісний саморозвиток і професійне самовиховання нерозривно пов'язані між собою. Обидва процеси складні за своєю структурою і здійсненням, проте оволодіння технологією професійного самовиховання і саморозвитку допоможе майбутньому педагогу

продуктивно організувати самостійну підготовку до професійної діяльності і скоротить шлях до майстерності.

Слід зазначити, що досвід загального самовдосконалення є необхідною передумовою професійного самовиховання, яке передбачає свідому роботу з розвитку професійно значимих якостей, формування педагогічних умінь і здібностей.

Отже, самовиховання бере свій початок із самоусвідомлення, усвідомлення людиною себе як особистості і свого місця в суспільній діяльності людей.

У структурному відношенні самоусвідомлення людини являє собою єдність трьох складових:

пізнавальної (самопізнання, тобто дослідження, пізнання самого себе);

емоційно-оцінювальної (самоствлення, що виявляється у самооцінці);

дієво-вольової, регулятивної (саморегуляція, тобто уміння особистості керувати станом свого здоров'я, емоціями, почуттями, психічним станом, діями, вчинками, поведінкою).

Самовиховання можливе за умов наявності в індивіда здатності ставити перед собою значущі цілі. Воно нерозривно пов'язане із здатністю людини до самоаналізу і самооцінки, з її умінням контролювати свою поведінку і діяльність.

Самовиховання може бути спрямоване на виховання розуму (інтелектуальна сфера), почуттів (емоційна сфера), волі (вольова сфера). Однак провідною в самовиховному процесі є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію внутрішнього світу людини згідно з оточуючою дійсністю.

Для педагога робота над собою – необхідна передумова набуття й збереження професіоналізму. Самовиховання — цілеспрямований процес, він є продовженням професійного виховання, коли майбутній учитель з об'єкта виховного впливу (“Я – студент, нехай мене вчать”) перетворюється на суб'єкт організації власної життєдіяльності (“Я – майбутній спеціаліст, готую себе до цього”). Отже, найважливіша умова виникнення потреби у

професійному самовихованні для майбутнього вчителя – це перехід його з позиції учня на позицію спеціаліста.

Самовиховання майбутнього вчителя починається із усвідомлення різниці між уявленням про себе як майбутнього професіонала і його реальними можливостями. Мотивом-збудником роботи над собою є розуміння невідповідності між «Я-реальним» і «Я-ідеальним». Це є можливим у тому випадку, якщо у майбутнього вчителя наявний професійний ідеал і є здатність до самопізнання. Найпростіший і в той же час найнадійніший спосіб формування професійного ідеалу – самостійне вивчення психолого-педагогічної й філософської літератури, знайомство з життям і творчістю видатних педагогів з метою пошуку свого ідеалу вчителя.

Цілеспрямованість, осмисленість, стійкість професійного самовиховання залежать насамперед від:

1. наявності професійного ідеалу;
2. вольових властивостей майбутнього педагога;
3. мотивів вибору студентом педагогічної професії;
4. морально-психологічного клімату в студентській групі;
5. стилю керівництва й стилю спілкування професорсько-викладацького складу;
6. фактору вільного часу;
7. організації та постійного удосконалення навчальної і самостійної роботи студентів;
8. залучення студентів до різноманітної позанавчальної роботи.

Теорія цілеспрямованого самовиховання складається з трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесів:

- 1) Самопізнання. Перш ніж виховувати себе, складаючи й здійснюючи програми самовдосконалення, потрібно вивчити себе як особистість;
- 2) Самостримування від негативних думок, дій, вчинків, поведінки;
- 3) Самопримушування до здійснення позитивних дій, вчинків, добрих справ.

Самовиховання – це усвідомлена діяльність, спрямована на можливу оптимальну реалізацію людини себе як особистості, тобто удосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок, подолання власних недоліків у процесі діяльності шляхом спеціальних вправ і тренувань.

Професійне самовиховання з одного боку є продовженням, наслідком, умовою ефективності професійного виховання вчителів. З іншого – процеси професійного самовиховання і виховання органічно переплітаються.

Професійне самовиховання – це послідовні і логічні етапи формування професійних якостей особистості педагога, внаслідок чого зростає рівень його вихованості, удосконалюються мотиви і способи поведінки особистості та її діяльності.

У структуру професійного самовиховання входять такі компоненти: *рефлексивний і релятивний*.

Рефлексивний компонент професійного самовиховання – це процес самопізнання у формі роздумів над власними переживаннями, відчуттями, думками, над рівнем своєї готовності до педагогічної діяльності.

Релятивний (творчий) компонент професійного самовиховання – це свідомо діяльність вчителя, спрямована на зміну, вдосконалення як своєї особи, так і рівня педагогічної майстерності.

Методи самовиховання – система прийомів і правил самовиховання, розроблена у відповідності до педагогічних принципів і закономірностей, використання яких сприяє ефективності самоформування особистості педагога і його професійних якостей.

Рефлексивний компонент досягається за допомогою таких методів: самоспостереження, самоаналіз і самооцінка.

Самоспостереження – це спостереження особистості за своєю діяльністю і переживаннями, тобто за своїми діями, вчинками, почуттями і думками. Самоспостереження розрізняють за часом. Воно буває безпосереднє і ретроспективне.

Самоаналіз допомагає вчителеві визначити причини, чому саме так сталося, внаслідок яких його особистіних якостей.

Самооцінка – це судження вчителя про ступінь наявності в нього знань, умінь, навичок у співвідношенні з певним еталоном, зразком.

Серед методів самовиховання, що сприяють релятивному компоненту, виділяють самопереконавання, самонаказ, самонавіювання, тренінг.

Самопереконавання сприяє здійсненню вольових зусиль, коли вчитель використовує нові докази, що розширюють і зміцнюють мотиви виконання ним накресленої програми.

Самонаказ використовується для виправлення конкретних недоліків і виховання позитивних якостей. Самонаказ, що відповідає основним життєвим цілям учителя, його переконаванням, є більш ефективним, ніж той, що суперечить спрямованості особистості.

Самонавіювання – метод впливу на психіку, але без всякого критичного аналізу, ідеї.

Самонавіювання буває цілеспрямованим і нецілеспрямованим.

Самонавіювання, як метод творчого компоненту, вчителями використовують у ситуаціях для зняття надлишку психічної напруги перед тим, як зайти у клас, у конфліктних ситуаціях, також для створення творчого самопочуття.

Особливим методом творчого компоненту є тренінг, зокрема *професійно-педагогічний тренінг*, який є підґрунтям для складання студентами програми професійного самовиховання.

3. Самоосвіта вчителя початкової школи

Одним з найбільш ефективних засобів підвищення професійної компетентності вчителя вбачаємо у самоосвітній діяльності. «Професійна самоосвіта педагога – свідома діяльність з удосконалення своєї особистості як фахівця: адаптування своїх індивідуального неповторних

якостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності та неперервне вдосконалення якостей своєї особистості». А оскільки навчити самого себе значно складніше, ніж когось, вона передбачає методичний супровід. Він має бути багаторівневий і обов'язково – поступовий.

На підготовчому етапі волику роль відіграє готовність до постійного зросту, до творчості. І хоча, на жаль, учитель змушений віддавати значну частину часу родині веденню домашнього господарства, та іншому позитивна оцінка діяльність обов'язково призведе до усвідомлення необхідності постійної самоосвіти.

Головним етапом підготовки вчителя до самоосвітньої діяльності вважається діагностичний. Сучасна педагогіка дає широкий спектр форм і методів діагностики рівня педагогічної майстерності (анкети, опитувальники, тести, програми), які допоможуть визначити рівень методичної підготовки вчителя, педагогічної майстерності.

Але результативність самоосвітня діяльність матиме тоді, коли правильно спланована (можна щодня гортати сторінки науково-методичної преси чи спеціальних сайтів Інтернету і залишатися на низькому рівні). Саме тому виключного значення надаємо програм самоосвітньої діяльності вчителя. Правильно розроблені програми, плани дадуть змогу педагогові відчутти свої можливості, а, значить, зробити ще один крок далі я пропоную орієнтовні плани самоосвітньої діяльності вчителя.

Часом доводиться спостерігати ситуації, коли після проведення науково-методичного семінару, учитель, навіть «вищої» категорії, висловлює думку, що захід був «аж надто науковим», що у робочому навчально-виховному процесі закладу, застосовувати пропоновані форми нереально. А вчитель, що вже був обізнаний з проблемою, щиро дякував, зауважуючи, що він саме до цього етапу підійшов, і показані (пропоновані) шляхи вирішення йому допоможуть у роботі, сприятимуть самостійному творчому пошуку.

За словами В.О.Сухомлинського «..немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі». Оскільки творчість – «це діяльність, результатом якої є щось якісно нове, неповторне, оригінальне і навіть суспільно-унікальне», то кожного керівника закладу чи методиста турбує питання: як сформувати здібність до творчої роботи, і як підтримувати світоч творчості, щоб він якомога довше не загасав, і давав плоди.

Самоосвіта педагога – це провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу.

Самоосвіта педагога не повинна зводитися до відновлення знань, якими він оволодів у ВНЗ, мова йде про ознайомлення з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, пошук нових напрямків у методиці та організації навчально-виховного процесу, розгляд на високому науковому рівні педагогічних проблем, що викликають утруднення в практичній роботі.

Сутність самоосвіти полягає у здобуванні педагогом знань із різноманітних джерел та використання їх у професійній діяльності, розвитку особистості та власній життєдіяльності.

З метою раціонального спланування самоосвітньої діяльності необхідно мати:

мотивацію на самоосвіту й саморозвиток;

адекватне уявлення про професійну педагогічну діяльність і особистісні якості;

знання вимог, що ставить перед ним як професіоналом суспільство.

Діяльність з самоосвіти починається із самодіагностики власних утруднень, проблем. Проведення зовнішнього діагностування з педагогічної, методичної, психологічної підготовки вчителя та спонукання до самооцінки та самоаналізу власних можливостей, якостей,

результатів професійної діяльності – основна умова ефективної самоосвіти.

Методика та техніка самоосвіти безпосередньо пов'язані з рівнем сформованості в педагогів системи основних педагогічних умінь:

- вивчити необхідну літературу та передовий педагогічний досвід;
- виокремлювати з літератури, що вивчається, та передового педагогічного досвіду основні актуальні положення, факти, явища, що піднімають теоретичний та методичний рівень педагога;
- відбирати з прочитаного та побаченого педагогом думки та методичні знахідки для апробації власній педагогічній діяльності;
- систематизувати та розробити науково-методичні узагальнення;
- впроваджувати досягнення психолого-педагогічної науки та шкільної практики у власний досвід роботи з дітьми учнями.

Основні завдання до професійної педагогічної самоосвіти:

- вдосконалення теоретичних знань, професійної компетентності вчителя, вихователя;
- оволодіння новими формами, методами, прийомами навчання і виховання дітей;
- вивчення та впровадження в практику перспективного педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогічної, психологічної наук, нових педагогічних технологій;
- розвиток у школі інноваційних процесів.

Самоосвітня діяльність педагога передбачає

- систематичне читання методичної, педагогічної, предметної літератури і звернення до авторитетних джерел (на паперових, електронних носіях, онлайн);
- систематичний перегляд певних телепередач;
- огляд в Інтернеті інформації з методики викладання предметів, педагогіки, психології, педагогічних технологій;

- розв'язування олімпіадних завдань, тестів, питань ЗНО, кросвордів та інших завдань підвищеної складності або нестандартної форми;
- прослуховування лекцій, докладів в установах, до яких особа не залучена офіційно;
- відвідування семінарів, тренінгів, конференцій, уроків колег;
- дискусії, наради, обмін досвідом з колегами;
- систематичне проходження курсів підвищення кваліфікації;
- організацію гурткової та позакласної діяльності з предмету;
- вивчення інформаційно-комп'ютерних технологій;
- відвідування предметних виставок та тематичних екскурсій з предмету;
- професійне спілкування в рамках міського методичного об'єднання, віртуальних педагогічних спільнот;
- дослідницьку діяльність після досягнення певного рівню освіти, експерименти, моделювання власної діяльності тощо.

Алгоритм роботи вчителя з самоосвіти є таким:

- Підготовчий етап;
- Творчий етап;
- Аналітико-узагальнюючий етап.

На результати самоосвіти позитивно впливає науково обґрунтоване планування і в першу чергу - індивідуальний план самоосвіти.

Джерела для самоосвіти педагога:

- книжки (наукова, науково-методична, методична, публіцистична, художня та інші літератури);
- фахова періодика (газети, журнали);
- Інтернет;
- телебачення;
- відео, аудіо інформація;
- семінари, круглі столи, конференції;
- майстер-класи;
- курси підвищення кваліфікації;
- екскурсії, театри, виставки, музеї, концерти;
- заходи з обміну досвідом;

- різноманітні курси;
- подорожі тощо.

Спектр інтернет-ресурсів, корисних у професійній діяльності вчителя, можна умовно розподілити таким чином:

- **1. Сайти органів державної влади:**

- <http://www.president.gov.ua/> - офіційне інтернет-представництво Президента України
- <http://www.rada.gov.ua/> - сайт Верховної Ради України
- <http://www.kmu.gov.ua/> - урядовий портал
- <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/index/> - сайт комітету з питань освіти і науки Верховної Ради України

- **2. Сайти профільних відомств:**

- www.mon.gov.ua - сайт Міністерства освіти і науки України
- <http://iitzo.gov.ua/> - сайт Інституту інноваційних технологій і змісту освіти
- <http://naps.gov.ua/> - сайт Національної академії педагогічних наук України
- <http://umo.edu.ua/> - сайт Університету менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України
- <http://lisosvita.at.ua/> - сайт відділу освіти Лисичанської міської ради

- **3. Новинні сайти:**

- <http://www.osvita.ua>
- <http://www.ostriv.in.ua>

- **4. Методичні ресурси:**

- <http://www.ippo.if.ua/index.php/internet/2010-12-18-05-54-55> - перелік сайтів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти
- <http://www.interbrama.in.ua/> - Інтернет-брама – міжвузівський інноваційний освітній простір
- <http://iteach.com.ua/> - сайт програми Інтел: навчання для майбутнього
- <http://virtualexs.ru/> - Virtualexs сервер віртуальних досліджень
- <http://voipoppd.blogspot.com/> - блог відділу дистанційної освіти ВОІПОПП

- <http://mk.osvita-dnepr.com/> - електронний методичний кабінет Дніпропетровського ОШПО
- <http://teacher.at.ua/> – веб-сайт „Вчитель вчителю, учням та батькам”
- <http://metodportal.com/> - спеціалізований ресурс для вчителів
- <http://metodportal.net/> - методичний сайт для педагогів
- <http://www.teacher.in.ua/> - український освітній портал
- <http://www.nachalka.com/> - сайт спільноти вчителів початкової школи
- <http://zavuch.at.ua/> - сайт «Шпаргалка для керівника»
- http://zavuch.at.ua/index/prirodnicho_matematichni_predmeti/0-75 - добірка посилань на сайти для вчителів природничо-математичного циклу
- <http://zavuch.at.ua/index/pochatkova/0-74> - добірка посилань на сайти для вчителів початкової школи
- http://zavuch.at.ua/index/gumatarni_predmeti/0-76 - добірка посилань на сайти для вчителів гуманітарних дисциплін
- <http://lismk.org.ua> - сайт КУ «Лисичанський методичний центр»
- <http://wikilic.org.ua> - сайт методичного проекту вчителів м.Лисичанська

• **5. Сайти видавництв:**

- <http://osnova.com.ua/> - сайт видавничої групи «Основа»
- <http://e-ranok.com.ua/> - сайт видавництва «Ранок»
- <http://vesna-books.com.ua/> - сайт видавництва «Весна»
- <http://www.osvitaua.com/> - сайт видавництва «Шкільний світ»
- <http://pedpresa.com.ua/> - сайт освітнього порталу «Педпреса»

• **6. Сайти бібліотек та електронних бібліотек:**

- <http://www.4uth.gov.ua/> - сайт Державної бібліотеки України для юнацтва (Київ)
- <http://www.chl.kiev.ua/> - сайт Національної бібліотеки України для дітей

- <http://www.nbuv.gov.ua/> - сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Київ)
- <http://www.bukvoid.com.ua/> - сайт „Буквоїд”
- <http://www.nplu.org/> - сайт Національної парламентської бібліотеки України (Київ)
- <http://www.ukrbook.net/> - сайт Книжкової палати України імені Івана Федорова (Київ)
- <http://library.zntu.edu.ua/res-libr-el.html> - веб-сайт „Бібліотеки в мережі Internet”
- <http://yapota.boom.ru/lib.htm> - колекція посилань на кращі електронні бібліотеки
- <http://book.uraic.ru/ssylki/biblioteki> - інформаційно-довідковий портал „Library.ru”
- <http://www.loc.gov/> - веб-сайт Бібліотеки Конгресу США
- <http://www.bnf.fr/> - Bibliothèque Nationale или BNF) — веб-сайт Національної бібліотеки Франції
- <http://www.bl.uk/> - веб-сайт Британської бібліотеки
- **7. Сайти музеїв та картинних галерей України:**
- <http://prostir.museum/> – портал музеїв України
- <http://www.prostir.museum/sites/ua> - сайт „Музейний простір України”
- <http://namu.kiev.ua/> - сайт Національного художнього музею України
- <http://www.warmuseum.kiev.ua/> - сайт Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років
- <http://hutsul.museum/> - сайт Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття
- <http://museum.odessa.net/fineartsmuseum/> - сайт Одеського художнього музею
- <http://www.archaeology.odessa.ua/> - сайт Одеського державного археологічного музею
- <http://www.oweamuseum.odessa.ua/> - сайт Одеського музею західного і східного мистецтва
- <http://muzey.vn.ua/> - сайт Вінницького обласного краєзнавчого музею
- <http://www.museum.lviv.ua/> - сайт Львівського музею історії релігії

- <http://lvivgallery.org/> - сайт Львівської національної галереї мистецтв
- <http://honchar.org.ua/> - сайт Музею І.М. Гончара
- <http://www.chersonesos.org/> - сайт Національного заповідника „Херсонес Таврійський”
- <http://www.tmf-museum.kiev.ua/> - сайт Державного музею театрального, музичного і кіномистецтва України

Форми самоосвіти: індивідуальна та колективна. Ініціатором є сам педагог, хоча та її організацію часто впливають інші: керівники методичних об'єднань, курсів підвищення кваліфікації, які ініціюють та стимулюють діяльність вчителя, вихователя.

Групові форми у вигляді діяльності методичного об'єднання, семінарів, практикумів тощо організуються адміністрацією.

Результат самоосвіти може подаватися у формі:

• доповіді, виступи на семінарі, педагогічні раді, методичному об'єднанні;

- реферату;
- програми;
- методичного посібника;
- статті до фахового видання;
- дидактичного матеріалу;
- науково-методичної розробки;
- проекту;
- методичного чи діагностичного кейсу тощо.

З появою в роботі вчителя комп'ютера та Інтернету значно підвищуються можливості педагогічної самоосвіти. З'являються нові теми, цікаві завдання та способи їх розв'язання, нові способи самореалізації, що з'явилися у педагога через появу нових засобів самоосвіти:

- розробка електронних уроків, посібників тощо;
- розробка пакету тестового матеріалу в електронному вигляді;
- розробка пакету стандартного поурочного планування з теми чи групи тем;
- комплект дидактичного матеріалу з предмета: самоосвітні, практичні, контрольні роботи;

- розробка комплексу роздаткового матеріалу з предмета;
- створення термінологічного словника з предметної теми, розділу;
- кабінет інформаційних технологій;
- розробка тематичних класних годин, батьківських зборів чи позакласних заходів;
- розробка навчальних проєктів;
- розробка пакету олімпіадного матеріалу для підготовки учнів;
- проєкт особистої методичної веб-сторінки;
- база даних питань і задач з предмета;
- створення електронної бібліотеки творів художньої літератури згідно програм;
- зв'язок самоосвіти з практичною діяльністю педагога (результатом самоосвіти повинне стати підвищення якості навчально-виховного процесу).

Основні принципи самоосвіти:

Систематичність і послідовність самоосвіти, безупинний характер роботи, постійне ускладнення змісту й форми самоосвіти.

Принцип безперервності виявляється в трьох напрямках: теоретична підготовка за фахом, практичне удосконалення методів навчання й виховання учнів. Вивчення результатів свого психологічного впливу на учнів.

Комплексний підхід у доборі змісту й організації обраної теми по самоосвіті (крім методичних знань, вивчати інші галузі науки: педагогіку, психологію, фізіологію, культурологію, соціологію, дидактику). Комплексний підхід виявляється також у виборі форм і методів самоосвіти, в орієнтації на самостійність і активність педагога.

Індивідуальний характер самоосвіти як самої гнучкої форми одержання знань. Індивідуальний характер самоосвіти не виключає і колективних форм роботи.

Гласність і наочність результатів самоосвітньої роботи в педагогічному колективі, школі, районі, області. Цим створюються умови, можливості для об'єктивного

аналізу досягнень і недоліків у навчально-виховній роботі школи.

Стимулювання звертання педагогів до нових наукових досягнень і фактами передового педагогічного досвіду. Цьому сприяє відвідування й аналіз відкритих уроків, демонстрація позакласної роботи з учнями, наробки етичних бесід.

Отже, самоосвіта вчителя здійснюється при наявності таких ознак:

- самоосвіта як процес пізнання передбачає не просте закріплення професійних знань і засвоєння уже відомої наукової інформації, а має на меті одержання нових наукових методичних знань, практичних навичок;
- самоосвіта повинна бути безупинною, поповнення нових знань може здійснюватися на основі попередньої підготовки педагогів;
- самоосвіта повинна сприяти оволодінню педагогом застосування професійних знань у його практичній діяльності.

Самоосвіта педагога буде продуктивною за наступних умов:

- В процесі самоосвіти реалізується потреба особистості у власному розвитку;
- Педагог уміє визначити свої сильні та слабкі сторони, володіє способами самопізнання та самоаналізу, є відкритим до змін;
- Володіє розвинутою здатністю до рефлексії (діяльності особистості, що спрямована на усвідомлення власних дій, почуттів, аналіз цієї діяльності та формулювання висновків);
- Програма професійного саморозвитку, самоосвіти містить у собі можливості дослідницької, пошукової, творчої діяльності;
- Педагог є готовим до творчості;
- Існує зв'язок особистісного та професійного розвитку і саморозвитку.
- Завершеність самоосвітньої роботи на кожному її етапі (участь у семінарах, інформація на засіданні м/о, кафедри,

складання доповіді чи реферату, участь у педагогічних читаннях, науково-практичних конференціях).

Список використаних джерел

1. Антонова О.Є. Професійне самовдосконалення майбутнього вчителя шляхом розвитку його здібностей та обдарувань / О.Є. Антонова // Нові технології навчання: Наук.-метод, зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ-Вінниця, 2014. – Вип. 81. – С. 8-13.
2. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 189 с.
3. Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості – К.: ІЗІМН, 1998. – 214 с.
4. Кіліченко О. І. Організація професійного самовиховання майбутніх учителів початкових класів // Українська система виховання: проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 159-162.
5. Кіліченко О.І. Основы педагогічної майстерності: модульно-рейтинговий підхід / О.І. Кіліченко, І.В.Кланічка. – Івано-Франківськ, 2012. - 206 с.
6. Кіліченко О. І. Професійне самовиховання майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Вип. 2. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 43-51.
7. Кучерявий О.Г. Професійне самовиховання у вищій школі : навч.посібн. / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 200 с.
8. Основы педагогического мастерства / За ред. И. А. Зязюна. – М.: Просвещение, 1989. – С. 28-33.
9. Педагогічна майстерність / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – С. 44-46.
10. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – С. 40-42.

11. Ягупов В. В. Педагогіка. – К.: Либідь, 2002. – Тема 22.

Запитання, завдання, опорні схеми для самоперевірки

1. Дайте визначення понять «Самовиховання», «Особистісний саморозвиток», «самовдосконалення».
2. Поясніть структура процесу самовдосконалення .
3. Охарактеризуйте структуру професійного самовиховання вчителя початкової школи.
4. Визначіть методи самовиховання.
5. Що Ви розумієте під поняттям «Самоосвіта педагога»?
6. Які основні принципи самоосвіти?
7. Перечисліть засоби самоосвіти.

Професійне самовиховання - це послідовні і логічні етапи формування професійних якостей особистості педагога, внаслідок чого зростає рівень його вихованості, удосконалюються мотиви і способи поведінки особистості та її діяльності

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИХОВАННЯ

Рефлексивний компонент професійного самовиховання - це процес самопізнання у формі роздумів над власними переживаннями, відчуттями, думками, над рівнем своєї готовності до педагогічної діяльності

Релятивний (творчий) компонент професійного самовиховання - це свідомо діяльність вчителя, спрямована на зміну, вдосконалення як своєї особи, так і рівня педагогічної майстерності.

Структура процесу самовдосконалення

самоусвідомлення та прийняття рішення здійснювати процес самовдосконалення

планування та вироблення програми самовдосконалення

безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань, пов'язаних із роботою над самим собою

самоконтроль та самокорекція цієї діяльності

Методи самовиховання - система прийомів і правил самовиховання, розроблена у відповідності до педагогічних принципів і закономірностей, використання яких сприяє ефективності самоформування особистості педагога і його професійних якостей.

РЕФЛЕКСИВНИЙ
КОМПОНЕНТ

самопостереження,
самоаналіз,
самооцінка

РЕЛЯТИВНИЙ
КОМПОНЕНТ

самопереконання,
самонаказ,
самонавіювання,
тренінг

ПРИНЦИПИ САМООСВІТИ

Систематичність і послідовність

Принцип безперервності

Комплексний підхід

Індивідуальний характер

Гласність і наочність результатів

Стимулювання

Тема 5. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ

Мета. Визначити шляхи оволодіння професійною мобільністю за допомогою професійно-педагогічного тренінгу

План

1. Умови використання ППТ в процесі самовдосконалення
2. Поняття, завдання та структура ППТ
3. Вправи з практичного оволодіння педагогічною технікою
4. Вправи на оволодіння системою педагогічної взаємодії у заданій педагогічній ситуації

1. Умови використання ППТ в процесі самовдосконалення

Як відомо, самовдосконалення – це постійний, безперервний розвиток особистості. Ще Я. А. Коменський відзначав, що «Хто навчає інших – той навчає і себе, і не тільки тому, що завдяки повторенню він закріплює знання, але і тому, що знаходить можливість глибше вникнути в справу» [1, с. 121].

Аналіз умов, спрямованих на забезпечення продуктивної професійної самореалізації майбутніх учителів, на реалізацію потреб педагога в становленні його як суб'єкта особистісно-професійного розвитку, тобто його самовдосконаленні, дозволив виявити протиріччя:

- між сучасними вимогами до особистісних і професійних якостей учителя і його уявленні про власні особисті якості і рівень професіоналізму;

- між прагненням педагога до актуалізації індивідуального потенціалу професіоналізму і недостатнім володінням способами саморозвитку і професійної самореалізації, які забезпечують ефективність педагогічної діяльності;

- між актуальністю пошуку засобів професійного самовдосконалення і шляхів їх використання.

Як зазначає О. М. Пехота, з позицій системного підходу індивідуальність учителя має три найважливіших взаємопов'язаних компонента:

- індивідний – природна, біологічна, психофізіологічна основа;

- особистісний – система особистісно і професійно значущих стосунків і властивостей особистості;

- суб'єктивний – рівень самодетермінації і спосіб самореалізації в професійно значущому середовищі. [2, с. 240]

Тому самовдосконалення вчителів необхідно здійснювати на трьох рівнях:

- 1) Індивідуальному – це врахування і самоврахування майбутнім учителем різноманітних природних властивостей особистості (темпераменту, особливостей пізнавальних процесів, здібностей, емоційно-вольової сфери, здоров'я тощо).

- 2) Особистісному – це врахування і формування системи професійно значущих стосунків і рис студентів (ставлення до дитини, навчального предмету, колег по педагогічній взаємодії, педагогічній діяльності в цілому, професії вчителя; професійна спрямованість, специфіка виявлення акцентуацій характеру в професійній діяльності тощо).

3) Суб'єктивному – це озброєння майбутніх учителів системою знань і раціональних прийомів самодетермінації і самореалізації, формування потреби та спроможність постійно регулювати свій професійний розвиток.

2. Поняття, завдання та структура ППТ

Професійно-педагогічний тренінг (ППТ), який є підґрунтям їхньої програми самовиховання.

Професійно-педагогічний тренінг - це галузь практичної педагогіки, яка орієнтована на використання активних методів самовиховання і групової навчальної діяльності задля розвитку в майбутніх учителів здібностей до педагогічної взаємодії.

ППТ проводиться у двох площинах:

Перша – знайомство студентів з основами і особливостями проведення ППТ на практично-лабораторних заняттях з «Основ педагогічної майстерності» і педагогічних дисциплін.

Друга – самостійне опрацювання студентами.

Перед професійно-педагогічним тренінгом поставлено ряд завдань:

Одним із завдань є діагностичний аспект. Суть його полягає в тому, що діагностичні завдання розв'язувалися самими учасниками тренінгу. Активна позиція у вигляді самодіагностики є одним з видів суб'єктно-об'єктної природи навчального процесу. Професійно-педагогічний тренінг дає учасникам можливість зробити крок у напрямі рефлексування власних виявів у спілкуванні.

Другим завданням професійно-педагогічного тренінгу є створення сприятливих умов для самопізнання. Студенти мають можливість емпірично верифікувати різні компоненти образу самого себе. Наприклад, аналізують як інші студенти сприймають їх за першим враженням, як це враження розвивалося, як «прочитувалося», інтерпретувалася поведінка, які приписувалися мотиви, почуття, наміри.

При використанні ППТ варто дотримуватися таких принципів:

1. Принцип активності учасників тренінгу: під час занять студенти постійно залучаються до різних дій. Вони обговорюють і програють рольові ситуації, запропоновані як викладачем, так і ними самими, спостерігають за поведінкою учасників ситуативного моделювання.

2. Принцип дослідницької позиції: у процесі роботи у групах створюються такі ситуації, коли учасники повинні самі знайти рішення проблеми, самостійно сформулювати уже відомі закономірності взаємодії і спілкування вчителя з учнями;

3. Принцип суб'єктивізації поведінки: на початку заняття поведінку студентів намагаються перевести на суб'єктивний рівень.

У структуру професійно-педагогічного тренінгу входять два цикли вправ:

1. Вправи з практичного оволодіння педагогічною технікою:

а) техніка мовлення: дихання, постановка голосу, дикція, темп мови;

б) кінестезія: культура руху; вміння розслабитися чи, навпаки, напружити необхідні м'язи. Володіння своїм організмом (міміка, пантоміміка);

в) управління емоціями, настроєм (зняття надлишку психічної напруги, створення творчого самопочуття);

г) соціально-перцептивні здібності (увага, спостереження, уява).

2. Вправи на оволодіння системою педагогічної взаємодії у заданій педагогічній ситуації.

3. Вправи з практичного оволодіння педагогічною технікою

Вправи на УПРАВЛІННЯ ЕМОЦІЯМИ, НАСТРОЄМ (зняття надлишку психічної напруги, створення творчого самопочуття)

К. С. Станіславський писав: «Для того, щоби спілкуватися, необхідно мати чим спілкуватися, тобто перш за все свої переживання почуття і думки».

Від уміння керувати своїм настроєм, емоціями, а також настройми й емоціями учнів, створювати творче самопочуття, знімати надлишок емоційної напруги (стрес) залежить протікання педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі. Особливо учням початкових класів властива емоційна сприйнятливність навколишнього світу і стану вчителя.

Пропонуємо такі групи вправ:

1. Вправи на формування емоційного настрою перед входом у клас (на початку робочого дня), тобто створення творчого самопочуття.

2. Вправи, спрямовані на створення власного емоційного благополуччя у класі.

3. Релаксація психічної напруги, яка тісно пов'язана з розвитком уваги.

4. Вправи на зняття стресового стану.

Вправи на формування емоційного настрою перед входом у клас

Вхід у клас вимагає від учителя, по-перше, зібраності і в той же час розкріпачення, піднесення; по-друге, уміння швидко скинути втому, напругу, хвилювання, скованість; по-третє, прагнення спочатку знайти форми вираження свого емоційного відношення до навчального матеріалу; по-четверте, віднайти і закріпити зовнішні форми вираження свого емоційного ставлення до учнів класу, навчального матеріалу.

У зв'язку з цим пропонуємо такі групи вправ.

До першої групи належать вправи, спрямовані на уміння тонізувати працездатність організму.

1. Потягування. Руки уверх і трохи в сторону, спину, шию потягнули, звільнили напруження. Груді розправляються, на енергійному вдиху відбувається сама по собі затримка дихання.

2. Позіхання. Це те ж «потягування» із судомним відтягуванням нижньої щелепи обличчя. Внаслідок чого

посилиється венозний відтік, у верхівки легень втягується повітря і з короткочасною затримкою втягується у альвеоли. Так мозок дістає додатковий кисень, підбадьорює сам себе.

3. Імітація потягування. Голову опустити, підборіддя притиснути до грудей, двома розкритими долонями обхопити свою потилицю, розвернути наскільки можливо вгору і в сторону лікті й плечі. Зробити вдих середньої глибини, затримати і одночасно зустрічний рух: шия розгинається, а долоні давлять на потилицю, не даючи голові піднятися. Лікті при цьому ще більше відходять угору і в сторони. Короткочасна статистична напруга. Видих. (5 - 7 раз).

4. Імітація витягування. Енергійно розігнемо пальці однієї руки іншою (чи опираємося на щось тверде). Відпустимо. Відведемо всю руку з плеча в сторону - відпустимо. Попеременно і разом. Відведемо всю руку з плеча в сторону - відпустимо. Вгору. Аналогічно ноги, у всіх суглобах, сидячи, стоячи і лежачи, з опорою, без опори, з допомогою рук.

5. «Стрибок з розбігу». Сидячи, про себе рахуємо до 20 (чи до 10) у прискореному темпі так, щоби перші три рахунки були епічно повільними, а наступні злилися в автоматичну чергу. З останніми енергійно піднімаємося.

Весь рахунок можна провести на фоні затримки дихання на вдиху при одночасному витягуванні м'язів. Можна уявити собі, як розбігаєшся і стрибаєш. Аналогічно можна уявити себе квіткою, що розпускається.

6. «Ширяючий орел». Встаємо прямо, спину розгинаємо, голову відкидаємо назад, руки назад і в сторони - уверх, кисті максимально назад від передпліччя, пальці обох рук розчепірюємо віялом... Вдихаємо глибоко, затримка дихання, піднімаємося на пальцях і так стоїмо від 5 до 30 секунд. З енергійним видихом опускаємося, опустивши руки вниз і звільнивши голову і спину (3 - 5 разів).

7. Тонізуюча мімічна вправа. а) різке нахмурювання - розхмурювання із затримкою в нахмуреному положенні 2 - 3 секунди 7 - 9 разів (в кінці вправи не забути

розхмуритися); б) різке зажмурювання і розжмурювання очей (до 10 разів).

Вправи спрямовані на формування умінь і навичок прогнозувати і стимулювати свій настрій

1. "Стріляний горобець". Спробуйте багаторазово уявити і осмислити майбутній урок, виховний захід (відповідь на занятті), щоби звикнути до майбутньої ситуації. Як відомо звичне і знайоме хвилює менше, ніж незвичне.

2. «Приємно згадати». Проаналізуйте досвід успішно вирішеної задачі. Подумки повторіть деталі і прийдіть до висновку: «Я розв'язував складні проблеми, вирішу і цю...» Іноді цей прийом може привести до надлишку самовпевності, завадити як слід підготуватися до роботи.

3. «Двійник із задзеркалля». Відомо, як міняється людське обличчя в залежності від внутрішнього стану. Якщо ж подивитися на себе в дзеркало і потім надати обличчю спокійного виразу, то в силу зворотного зв'язку може урівноважитися і нервова система. Таким чином можна вчинити і з мовою. В час, коли у вас діловий оптимістичний настрій, запишіть на магнітофон, наприклад, будь-який вірш у власному виконанні. Чи пофілософствуйте, якомога впевненіше, що ви сильна натура.

4. Навчіться знаходити стимулятор хорошого настрою у педагогічному процесі. Наприклад, новизна у вчинках і поведінці учнів; запрогнозувати і знайти контакт з певним учнем.

5. Відшукайте і конкретизуйте у себе почуття, переживання, спрямовані на майбутню педагогічну діяльність.

Навчіться викликати у себе почуття радості, переживання, байдужості, нетерпимості, страху і т.п. Але перед цим емоційна релаксація (про що буде сказано нижче): уявіть ліс, море.

6. Знайдіть у матеріалі майбутньої діяльності "манки" для створення творчого самопочуття.

7. Навчіться використовувати вислів "якщо б" (Наприклад, якщо б у мене був хороший настрій...) з одночасним програванням.

Вправи, спрямовані на створення власного емоційного благополуччя у класі

1. Досягнення емоційного благополуччя у класі. Ви входите в уявний клас: постарайтеся ще за дверима відчутти бадьорість у всьому тілі. Увійдіть у клас. Пошукайте найбільш зручну позу і місце у класі, якщо ваше положення не задовільняє, змініть його. Чи не заважає вам що-небудь? Руки – їх нікуди діти. Займіть їх чим-небудь необхідним. Пройдіться по класу, пошукайте найбільш зручний темп ходи, ритм. Знайшли? Ідіть. А чи можна знайти ще краще положення? Шукайте. Ви ходите склавши руки за спиною, ні, так не зручно, на грудях - шукайте. Зручна поза, найбільш властивий вам темп руху будуть сприяти вашому нормальному самопочуттю у класі.

2. Проаналізуйте, з яким настроєм ви прийшли сьогодні на заняття в інститут (бадьорим, продуктивним, нейтральним, скованим, невпевненим і т.п.).

3. "Відчуй товариша". Одному студентові дається завдання: після прочитання оповідання описати, з якими почуттями слухали його одногрупці.

4. Серед ваших знайомих є людина, яка вам неприємна і перебуває з вами у натягнутих стосунках. Заготуйте попередньо тему і хід розмови таким чином, щоби ваша неприязнь була непомітна. Проведіть дану розмову.

5. Навчіться не спішити діяти, особливо у випадках, коли вами керують почуття роздратування, нетерпіння, гніву.

6. Приймайте невдачі. Згодьтеся, що ви не ідеал і, як усі інші люди, не гарантовані від промахів і помилок. Отже, необхідно приймати їх як належне. Це та ціна, яку ми платимо за досвід.

Вправи на релаксацію психічної напруги

Мета даних вправ: навчитися максимально заспокоюватися, знімати збудження і нервову напругу.

Використовуємо два види вправ:

1. Подаються команди, самонакази: «відпочинок», всі думки відійшли; тільки спокій, як м'яка ковдра, закутуїє мене; я повністю спокійна (ний); повний психічний спокій.

Для настройки на професійний стиль поведінки на уроці, переборення невпевненості, скованості у спілкуванні з класом можна використати таку самокоманду (наказ): «Я повністю спокійна (ний); я вхожу у клас впевнено; відчуваю себе на уроці вільно і розкуто; володію собою; мій голос звучить рівно і впевнено; я можу добре провести урок; настрої жвавий; мені самій (самому) цікаво на уроці; мені цікаво вчити дітей; мені є що розповісти; я спокійна (-ний), впевнена (-ний) у собі».

Оволодіння даними командами відбувається поетапно.

2. Поєднання релаксації з уявою. Подаються команди (самонакази): «Уявіть мішаний ліс. Знаходжуся посередині нього перед галявиною. Інколи з галявини на мене повіває духмяне тепле повітря. З лісу тягне приємною прохолодою. Мені добре, я спокійна (-ний)» або «Уявляю, що знаходжуся на березі моря. Сиджу із заплющеними очима. Сонце припікає. Хвилі б'ють об берег. Тільки й чути їх і покрикування чайок. Спокій і тиша навкруги». Можна запропонувати уявити собі свічку, її полум'я, стан свій, коли дивишся на неї.

Вправи на зняття стресового стану

Антистресова релаксація (рекомендована Всесвітньою організацією охорони здоров'я).

1. Сядьте у зручному, тихому, слабо освітленому приміщенні, одяг не повинен стримувати ваші рухи.

2. Заплющіть очі, дихайте повільно і глибоко. Зробіть вдих і приблизно на 10 секунд затримайте дихання. Видих робіть не кваплячись, стежачи за розслабленням і в думці

говорячи собі: «Вдих і видих, як приплив і відлив». Повторіть цю процедуру 5-6 разів. Потім відпочинок біля двадцяти секунд.

3. Вольовим зусиллям скорочуйте деякі м'язи чи окремі групи м'язів. Скорочення утримайте до 10 секунд. Потім розслабте м'язи. Таким чином пройдіться по всьому тілу. При цьому уважно стежте за тим, що з ним відбувається. Повторіть дану процедуру тричі, розслабтеся, усуньтеся від усього, не думайте ні про що.

4. Спробуйте уявити собі відчуття розслабленості, яка пронизує вас знизу до верху, від пальців ніг через ікри, стегна, тулуб до голови. Повторюйте про себе: «Я заспокоююся, мені приємно, мене ніщо не тривожить».

5. Уявіть собі, що відчуття розслабленості проникає у всі частини вашого тіла. Ви відчувате, як напруження покидає вас. Відчуваєте, що розслаблюються ваші плечі, шия, м'язи обличчя. Ви сидите спокійно, як «шматяна лялька». Даним відчуттям насолоджуєтесь біля 30 секунд.

6. Рахуєте до 10, в думці говорячи собі, що з кожною наступною цифрою ваші м'язи все більше і більше розслаблюються. Тепер у вас - одна турбота: насолоджуватися станом розслаблення.

7. Наступає «пробудження». Рахуйте до 20. Говоріть собі: «Коли я дорахую до 20, мої очі розплющуються, я буду відчувати себе бадьорою (бадьорим). Неприємна напруга у кінцівках зникла».

Поради - вправи, як поводити себе у стресових ситуаціях.

1. Ніколи не приймати рішення у стресових ситуаціях.

2. Порахуйте про себе до 10.

3. Займіться своїм диханням: вдихніть носом, на декілька хвилин затримайте дихання і повільно випустіть повітря.

4. Встаньте і, якщо це потрібно, з пробаченням вийдіть із кімнати.

5. Повільно подивіться навколо і, переводячи погляд з одного предмета на інший, у думці опишіть їх.

6. Потім подивіться у вікно: «Яке дивне небо? Коли я останій раз дивилася (-вився) на небо? ».

Увага - це спрямованість і зосередженість свідомості людини на певних об'єктах.

Вправи на визначення індивідуальних особливостей уваги студентів.

1. Ритмічна стійкість уваги. На листку паперу зображено зрізану піраміду. Дивлячись на неї, рахуйте про себе (повільно, за секундами), щоби визначити скільки секунд можете сконцентрувати свою увагу.

2. М'язева стійкість уваги. Станьте на одну ногу і, зосередившись на цій позі, рахуйте секунди.

3. Перцептивна стійкість уваги. Сядьте у зручну позу і зосередьтеся на якомусь предметі (ручці, пальці, крапці і т.п.), не рухаючись, не проявляючи мимічної реакції, не переводячи погляду.

4. Точність мимовільної уваги визначається за допомогою таблиці, на якій подано текст з 300 букв алфавіту. Завдання: підрахуйте, скільки разів зустрічається, наприклад, буква «а» у даному тексті.

ТАБЛИЦЯ

Р	Е	В	Е	Т	А	С	Т	Г	Н
а	б	в	г	д	г	а	т	с	а
П	Р	С	о	т	Д	п	Ж	Є	у
у	Й	п	ю	к	о	к	о	у	ц
а	к	т	О	ю	н	ю	к	ю	е
а	т	П	р	о	л	і	с	о	к
т	о	П	о	п	А	о	В	ц	у
т	н	і	х	т	о	н	е	м	о
ж	е	в	с	т	у	п	и	Т	и
В	О	Д	Н	У	Р	і	ч	к	у

5. Об'єм і точність уваги визначається за допомогою картки, на якій зображено дев'ять знаків: цифр або букв, наприклад, КЛПВЖДТЦШ або 562948713. Картку демонструють 3 секунди. Завдання: зробити запис знаків. За підсумками визначається об'єм (кількість записаних знаків) і точність уваги (послідовність).

6. Здатність до розподілу уваги визначається таким чином: а) записати числа від 1 до 20 з одночасним

рахунком від 20 до 1; б) записати своє прізвище з одночасним називанням букв, з яких складається запис у зворотному порядку.

7. Для визначення стійкості уваги пропонується арифметична задача: "Дано два числа: 53 і 24. Першу цифру другого числа помножити на другу цифру першого числа додати другу цифру другого числа і поділити на першу цифру першого числа: $(2 \cdot 3 + 4) : 5 = 2$.

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК УВАГИ

1. Безперервне споглядання. Зручна вільна поза. Протягом 1-5 хвилин концентрувати увагу на якомусь предметі (олівці, пальці, крапці на дошці). Моргати скільки хочеться, основне погляд повинен лишатися на предметі.

Концентрувати увагу можна і на звуках, наприклад, звуках дощу, вулиці.

2. Ритмічне споглядання. Вибираємо якийсь предмет. Увага! Дивимося. Спокійний вдих... спокійний видих, заплющуємо очі, стираємо образ. На вдиху знову розплющуємо очі - дивимося.

3. Споглядання за допомогою думки. Безперервно або ритмічно споглядаємо якийсь предмет протягом 3-4 хвилин. Потім на 3 - 4 хвилини заплющуємо очі і порівнюємо мислительну «фотографію» з реальним предметом.

4. Пальці. Сісти зручно, переплетені пальці покласти на коліна, залишив великі пальці вільними, які крутимо один навколо іншого з постійною швидкістю і в одному напрямку, стежачи за тим, щоб вони не торкалися один одного. Зосередити увагу на цьому русі. За командою «Стоп!» - зупинити рух.

5. Фокусування. Сісти в зручну позу. Очі можуть бути заплющені й розплющені. На команду ведучого «Тіло!» - учасники зосереджують увагу на своєму тілі, на команду «Права рука!» на правій руці, потім іде команда - «Кисть!» - зосередження на кисті; команда «Пальці!» - зосередження на пальцях.

6. Селектор. Один студент грає роль «приймача», 5-6 студентів грають роль «передавача» і зайняті тим, що кожний рахує вголос від різних чисел і в різних напрямках. «Приймач» тримає в руках жезл і мовчки слухає. Він повинен по черзі настроїтися на кожний «передавач». Якщо йому погано чути, він може жезлом заставити «передавач» голосніше говорити, а потім «зменшити голос».

7. Кульгава мавпа. Сісти в зручну позу і на команду «Почали!» виконати наступну вправу. Виконувати її до команди «Стоп! ». Якщо хтось не може її виконати, то плескає в долоні.

Команда носить такий характер: «Почали! Не думайте про кульгаву мавпу... Стоп!» або «Почали! Не думайте про яскраво зелений абажур лампи... Стоп! ».

8. Перевір себе. Студентам дається математичний приклад, наприклад, $(38 \cdot 12 - 238) : 2$ (відповідь 109) і одночасно читається оповідання. Завдання дається після виконання вправи, а саме дати результат обчислення і переказати оповідання.

9. Чергова буква. Студенти стають у коло. Ведучий проказує алфавіт. Називаючи букву, вказує на студента, який повинен швидко сказати слово, яке починається на дану букву. Якщо швидко не скаже, то виходить з гри.

10. Не зіб'юсь. Завдання: 5-6 чоловік по колу рахують до 30 із умовою: замість цифр 3, числа, яке ділиться на три або в яке входить цифра 3, говорять: «Не зіб'юсь! ».

11. Три слова. Дається слово, яке складається з трьох-чотирьох букв (наприклад, слон, нога, кіт, лак). Завдання: на кожну букву слова придумати по три різні слова.

В дану групу входять також **вправи**, які вчать студентів концентрувати на собі увагу дітей чи дорослих, бути ініціатором у спілкуванні.

1. Увійдіть в уявний клас і сконцентруйте на собі увагу за допомогою вербальних і невербальних засобів (жесту, міміки, паузи, при допомозі рухово-знакового варіанту: проходження по класу, розвішування наочності) і змішаного способу. Запропонуйте педагогічну ситуацію і обґрунтуйте спосіб концентрації на собі уваги.

2. Управління ініціативою. Двоє студентів розігрують ситуацію розмови між учителем і матір'ю учня, який у неї навчається. Активним учасником, тобто лідером контакту є мати, вчителька є пасивним учасником: підтакує, інколи кидає репліки. Завдання: «вчитель» має перехопити ініціативу в свої руки. Це вдається не відразу, оскільки «мати» буде прагнути утримати ініціативу у своїх руках.

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ - це основа уваги і як важлива риса педагога полягає у постійній спрямованості свого сприймання учнів, учнівського колективу, стосунків між дітьми, впливу суспільних і природних явищ на класний колектив.

Вправи на визначення рівня спостережливості студентів

1. «Що справа?» Заплющити очі і перерахувати, що знаходиться справа від вас.

2. Прочитати іншого. Описати, з яким настроєм прийшов ваш однокласник на заняття.

3. «Скульптор». До дошки викликається 6-7 студентів: один з яких «скульптуром», інші «скульптурою». «Скульптор» стоїть спиною до «скульптури». На сигнал «один» студенти, що входять у «скульптуру», приймають певну позу і мімічний вираз, на сигнал «два» - «скульптор» обертається і 3 хвилини дивиться на «скульптуру», на сигнал «три» обертається назад, на сигнал «чотири» студенти у «скульптурі» міняють деякі деталі, на сигнал «п'ять» «скульптор» знову обертається і називає зміни.

4. Шиккування. За командою всі студенти шикуються за ростом або за кольором волосся.

5. Завдання: прочитати вголос вірш (оповідання) і сказати хто із студентів групи був неуважний.

ЧИ УМІЄТЕ ВИ СЛУХАТИ СПІВБЕСІДНИКА?

Мікропрактикум

Поспостерігайте за собою і оточуючими під час розмови. Спробуйте визначити: хто не поспішає висловити свою думку, а уважно слухає співбесідника? Скільки ви

самі говорите, а скільки слухаєте? Чи дослуховуєте ви до кінця, а чи поспішаєте перервати співрозмовника? Ви виявите, що тих хто слухає значно менше, ніж тих, хто говорить.

Подумайте: хто із знайомих викликає у вас більшу симпатію – той, хто багато говорить, чи той, хто більше слухає? Ви виявите, що людина «слухаюча» вам більш приємна як співбесідник, ніж людина, яка говорить. Чи не варто зробити відповідні висновки для самих себе?

Вправи з розвитку вміння слухати (За В. Пекеліс)

1. Учїться повільно зосереджуватися; практикуйте вправи типу: скільки буде $(2+3-5+4)*2 - 6$.
2. Влаштуйте собі радіо- чи телеекзамен: прослухайте разом з ким-небудь передачу і перевірте, скільки положень, висловлених у ній, ви запам'ятали; спробуйте знайти спільну точку зору на головну ідею, яка міститься у висновках передачі.
3. Відключіться від того, що відволікає вашу увагу; не пробуйте слухати і робити ще одну-дві справи.
4. Вчїться розуміти точку зору, протилежну вашій: стежте за своїм підсвідомим прагненням перестати слухати і придумати «гідну» відповідь. Замість цього готуйте запитання, яке стосується слів вашого співбесідника. Це запитання не повинно «вбивати» співбесідника, а просто дає йому можливість зрозуміти, що ви починаєте входити в зміст сказаного.
5. Повторюйте про себе розпорядження і вказівки. Якщо ви не можете цього зробити, то без сумніву, не зможете ні точно запам'ятати їх, а ні правильно виконати.

Вправи - поради з розвитку технічних навичок слухання

1. Коли слухаєте, робіть відповідні записи.
2. Навчїться знаходити найбільш цінні відомості з тої інформації, що вам подали.
3. Коли слухаєте, запитайте себе: «У чому мета того, хто говорить? А в чому моя як слухача?»

Вправи з розвитку уміння активного слухання

1. Група ділиться на тріади, кожен член якої по черзі виконує роль мовця, слухача і оцінювача.
2. Перший мовець вибирає цікаву для нього тему й починає говорити. Важливо, щоб при цьому був встановлений контакт як вербальними, так і невербальними засобами. Тривалість мовлення – 3 хвилини.
3. Слухач повинен зробити підсумок своїми словами. Якщо його розуміння неправильне, мовець або оцінювач можуть внести корективи.
4. Оцінювач повинен стежити за тим, щоб слухач щось не випустив, не перекрутив, не додав свого, не інтерпретував те, що говорить мовець, неправильно.
5. Весь процес мовлення і підведення підсумків – 5- 7 хвилин на кожний раунд.
6. Обмін ролями.

Педагогічна уява - це здатність учителя спроектувати і передбачити навчально-виховний процес і результати своїх дій, створити програму поведінки, коли проблемна ситуація не передбачена, здатність спроектувати особистість учня і передбачити його дії, тобто це уміння спроектувати педагогічну взаємодію і передбачити її результат.

Можна виділити три лінії класифікації уяви: 1. Репродуктивна (відтворююча) і продуктивна (творча). 2. Мимовільна і довільна. 3. Види уяви в залежності від видів діяльності. Так, за змістом професійної діяльності буває наукова, художня, технічна.

На основі цих класифікацій і побудовані наші вправи

Вправи на визначення індивідуальних особливостей уяви

1. Із слів «парк», «озеро», «лебеді» і «діти» складіть як можна більше речень, які б включали всі слова.
2. «Човен». До даного слова підібрати слова, які а) починаються на "ч", але друга буква не є «о»; б) починаються на «чо»; в) римуються зі словом «човен»; г) знаходяться в одному лексичному ряді (наприклад, пароплав);

Написати слово «човень» у вертикальному положенні біля кожної букви написати: а) слова, які починаються з цих букв; б) слова, які починаються з цих букв, але такі, щоб вийшло закінчене речення.

3. Скласти казку, в яку входили б слова: «баба», «дід», «Курочка Ряба», «трактор».

4. Подивіться у вікно, на що подібне дане дерево? (Можна використати чорнильні плями за Роршахом).

5. Скласти казку про пори року.

6. «Казка навпаки». Розкажіть казку «Червона шапочка», але з умовою, що Червона шапочка є недоброю, а Вовк – дуже добрий.

7. «Що буде потім?» Придумайте продовження казки "Ріпка".

8. «Салат із казок». Об'єднайте героїв казок і створіть нову, дотримуючи психологічних особливостей героїв. Наприклад, Буратіно, Дід (із казки «Золота рибка»), Курочка Ряба, Коза-Дерева.

9. Намалуйте фантастичного звіра. Дайте йому назву і проаналізуйте, що дало поштовх до його намалювання.

10. Лабіринт. Група розбивається на пари. В кожній парі один із учасників за допомогою усних вказівок - команд «заводить» свого партнера в уявний лабіринт, схему якого у вигляді ломаної лінії з прямими кутами тримає перед собою, але не показує своєму партнерові. Команд може бути від 3 до 9. Перша вхід у лабіринт - «Прямо», інші - наступні можуть бути «Направо», «Наліво» і т.д. «Пройшовши» подумки лабіринт, партнер повинен розвернутися на 180 градусів і подумки вийти з нього, вголос повідомляючи про всі свої переміщення.

Цю вправу можна проводити й іншим способом: студент усно складає сам лабіринт і потім з нього виходить. Партнер фіксує тільки його ходи.

Вправи на розвиток уяви

1. Звуки. Один із студентів відтворює гавкіт собаки. Дає завдання: поспробуйте проаналізувати його з точки зору художника, музиканта, вчителя початкових класів.

2. Образи. Студентам перерахують слова: «пилюка», «кури», «дерево». Завдання: які асоціації вони у вас викликають?

3. Термометр. Учасники розбиваються на пари і тримаються попарно за руки. Один із пари заплющує очі і пробує викликати тепло у правій або лівій руці. Партнер повинен вгадати, в якій саме

4. Пульс (ця вправа є продовженням вправи «Фокусування»). Завдання: зосередьте увагу на правій кисті, уявіть, як б'ється пульс, відчуйте його. «Переведіть» пульс у плече, ліву стопу, в сонячне сплетіння, серце. Уявіть, як б'ється серце.

Можна запропонувати аналогічну вправу: уявіть маленьку голочку, що увійшла у палець і біжить по кров'яному колу.

5. Телепатія. Група розбивається на пари. Кожна пара повернута лицем і тримається за руки. Один із учасників «пари» грає роль «передавача», другий - «приймача». «Передавач» за допомогою думки передає інформацію.

6. Задзеркалля. Студентам пропонується протягом 5-7 хвилин розглядати картину (репродукцію, фотографію), стараючись проникнутися її настроєм, відчутти і уявити, що дало поштовх художнику до написання даної картини.

7. Асоціація. Один із студенської групи виходить за двері. Всі інші домовляються, про кого із них піде мова. Ведучий заходить і за допомогою запитань типу: «Якби ця людина була посудом, то яким?» чи «Якби була меблею, то якою?» повинен дізнатися про кого йде мова.

8. Групова картина. Один із учасників групи, уявляючи собі картину, малює на ній певну деталь і передає іншому. Після «створення картини» група збирається, дає їй назву і презентує.

9. «Біг асоціацій». Учасники сідають у коло. Ведучий вимовляє два випадкових слова. Один із учасників вголос описує образ, який поїднує друге слово ведучого з першим. Потім пропонує нове слово, вже третє іншому учаснику, який створює образ на основі третього і другого слова і пропонує наступному учаснику своє слово, яке за рахунком і четвертим і т.д.

10. «Античас». Кожному з учасників пропонується тема для невеликого оповідання, наприклад, «Театр», «Магазин», «Ліс», яке необхідно розповісти у зворотному напрямі, ніби кінолента, що крутиться назад.

11. Розвиток відтворюючої уяви. Розв'яжіть задачу, фіксуючи витрачений час. Перевірте правильність відповіді за допомогою креслення. Завдання: уявіть собі рівносторонній трикутник, кожна сторона якого - 6 м. Продовжіть подумки основу на 6 м вліво. І паралельно їй через вершину трикутника проведіть вліво такий же відрізок. Сполучіть кінці паралельних ліній прямою. Яка вийшла фігура?

12. «Школа ХХІІ століття». Уявіть і опишіть школу ХХІІ століття.

13. «Перевтілення». Учасникам роздаються картки, на яких записані ідентичні завдання: «розповісти і зобразити монолог студентської партії (зайця, лева, студентської ручки, стільця, лимона, яблука, корабля, тарілки, зошита, бібліотечної книги і т.д.)».

МОВНА ТЕХНІКА - це сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовного голосу і дикції, доведення до ступеня автоматизації навиків, що допомагає вчителю з максимальною ефективністю здійснити мовний вплив.

Щоб її освоїти, перш за все необхідно навчитися правильно дихати, оскільки при затрудненому диханні голос стає глухим, тьмяним і гугнявим. Необхідно звикнути дихати через ніс. Вільне носове дихання нормалізує роботу не тільки органів дихання, але й голосового та артикуляційного апарату.

Вправи з фонаційного дихання

1. Погладжуючи ніс знизу вгору пальцями, зробити вдих, поплескуючи пальцями по ніздрях - видих (5 раз).

2. Широко роздувши ніздрі, зробіть вдих; на видиху, навпаки, зніміть м'язеву напругу (5 раз).

3. Закривши ніздрі пальцями, порахуйте до 10, повторіть це з відкритими ніздрями (10 раз).

4. Стараючись дихати тільки носом (протягом 30 сек.), широко відкрийте рота.

Виконуючи ці вправи, стежте за тим, щоб після видиху була невелика пауза, яка необхідна для відпочинку голосового апарату. Оскільки правильне дихання приходить не зразу, то необхідно вміти розподіляти час видиху, використовуючи "діафрагмальне" дихання. У цьому допоможуть такі вправи:

5. Фіксований вдих через мінімальний отвір витягнутих вперед губ.

6. Поклавши руку на попереk, зробіть напівнахил вперед (спина пряма) - вдих, повернення у вихідне положення, фіксований видих, також через невеликий отвір між губами (10 раз).

7. Руки на животі, напівнахил назад - вдих, повернення у вихідне положення - фіксований видих (10 раз).

Наступні вправи сприяють розвитку активності дихання:

8. «Квітковий магазин». Вихідне положення - навстоячки. Для контролю ліву руку покласти на живіт, праву на ребро. Видих (п-ффф). При цьому живіт втягніть. Виконання: робите вдих, уявляєте, що нюхаєте квітку. При цьому живіт висувається вперед, ребра розширюються, закріпіть вдих поштовхом живота, підтягніть низ живота (кашель чи позив до кашлю). Після цього починаєте видих повільно і плавно на п-ффф, при цьому живіт поступово втягується, ребра спускаються, вдих короткий, видих довгий (2 - 3 рази).

9. «Свічка» (рівний інтенсивний вдих). Візьміть вузьку смужку паперу (шириною 2-3 см, довжиною – 7-10 см) і, уявивши, що це свічка, дуйте на неї. Вона відхиляється від вас, - це «відхилилося полум'я». Так «свічка» допомагає наочно стежити за рівністю струменя повітря, що видихається; видих рівний-папір знаходиться в одному положенні - відхилившись.

10. «Проколотий м'яч» (плавний, енергійний видих, що не ослаблюється до кінця). Уявіть, що у вас на рівні

грудей у руках великий гумовий литий м'яч. Він виявився проколотим. Якщо на нього натискати, то чути, як з нього виходить повітря. Імітуйте його звуконаслідуванням «сс...», натискайте на «м'яч» долонями легко без зусиль, щоби повітря виходило із нього (ваших легень) подовше. Руки сходяться повільно-повільно, вони відчують невеликий супротив «м'яча». Врешті долоні зійшлися. І з цим рухом «викинулося» на останньому активному звуці повітря (2 – 3 рази).

11. «Переключка». Називайте прізвище школяра (студента), вивчіть його поглядом, постарайтеся запам'ятати його особливості, посадіть на місце. Перед кожним прізвищем робіть вдих. Потім зробіть переключку, розподіливши вдих на три-чотири прізвища.

12. «Словниковий диктант». Проведіть словниковий диктант. Диктуйте по слову, стежачи за письмом учнів (студентів). Перед кожним словом робіть вдих. Слова вимовляйте чітко, не поспішаючи. І основне – голосом і темпом керуйте записами учнів (студентів).

Артикуляційна гімнастика

Метою артикуляційної гімнастики є вироблення правильних, повноцінних рухів артикуляційних органів, необхідних для правильної вимови звуків, і об'єднання простих рухів у складні – артикуляційні устрої різних фонем.

Всю систему артикуляційної гімнастики можна розділити на два види вправ: статичні і динамічні. Кожна вправа має свою назву.

Статичні підготовчі вправи

1. «Лопаточка». Широкий язик висунути розслабити, поставити на нижню губу. Слідкувати, щоб язик не тремтів. Тримати 10-15 с.
2. «Чашечка». Рот широко розкрити. Широкий язик підняти до верху. Потягнутися до верхніх зубів, але не торкатися їх. Утримувати язик у такому положенні 10-15 с.
3. «Голочка». Рот відкрити. Язик висунути далеко вперед, напружити його, зробити вузьким. Утримувати в такому положенні 15 с.

4. «Горка». Рот привідкрити. Бокові краї язика притиснути до верхніх корінних зубів. Кінчик язика вперти в нижні передні зуби. Утримувати в такому положенні 15 с.
5. «Трубочка». Висунути широкий язик. Бокові краї язика загнути вверху. Подути в отриману трубочку. Виконувати в повільному темпі 10-15 разів.
Кожна із перерахованих вправ виконується чітко, повільно по 8-10 разів.

Динамічні підготовчі вправи

1. «Годинник». Висунути вузький язик. Тягнутися язиком почергово то до правого вуха, то до лівого. Рухати язиком з кутка рота в повільному темпі під рахунок .
Зробити 15-20 разів.
2. «Коник». Присосати язик до піднебіння, клацнути язиком. Клацнути повільно, сильно. Тягнути підязичну зв'язку. Проробити 10-15 разів.
3. «Грибок». Відкрити рот. Присмоктати язик до піднебіння. Не відриваючи язик від піднебіння, сильно відтягувати вниз нижню щелепу. Проробити 15 разів. На відміну від вправи «Коник» язик не повинен відриватися від піднебіння.
4. «Качелі». Висунути вузький язик. Тягнутися язикам почергово то до носа, то до бороди. Рот при цьому не закривати. Вправу проводити під рахунок 10-15 разів.
5. «Смачне варення». Висунути широкий язик, облизати верхню губу і забрати язик в глибину рота. Повторити 15 разів.
6. «Змійка». Рот широко відкрити. Язик сильно висунути вперед, напружити, зробити вузьким. Вузький язик максимально витягувати вперед і забирати в глибину рота. Рухати язиком в повільному темпі 15 разів.
7. «Маляр». Висунути язик, рот привідкрити. Облизати спочатку верхню, потім нижню губу по колу. Проробити 10 разів, змінюючи напрям.
8. «Котушка». Кінчик язика вперти в нижні передні зуби. Бокові краї язика притиснути до верхніх корінних зубів. Широкий язик «викатувати» вперед і забирати в

глибінь рота. Проробити 15 разів. На відміну від вправи «Гірка» язик у формі валика переміщати вперед - назад.

Вправи з розвитку голосу:

Для розвитку тембральних і акустичних здібностей голосу необхідні вправи для м'язів язика, гортані, нижньої щелепи, м'язів шії.

1. Опустіть голову вниз, потім закиньте назад (10 разів).

2. Плавно, не сильно надавлюючи, погладьте горло і верхню частину грудей тильною стороною руки, направляючи рух знизу вгору і назовні (10 раз).

3. Перед дзеркалом вимовте безвучно, не міняючи положення губ А-Е-О. Стараючись при цьому широко не розкривати рота, а широко розкриваючи порожнину зів на кожному звукові (10 раз).

4. Напружте губи - стисніть їх, потім розслабте, напружте язик, потім розслабте його; не напружуючи, відкрийте рота, відчуваючи важкість нижньої щелепи, розслабте м'язи потилиці, дайте голові опуститися вперед, відчуваючи її тяжість (10 раз).

5. Тренування нижньої щелепи. Похідне положення: голова тримається прямо, підборіддя у звичайному зручному положенні, губи зімкнуті. На рахунок «один» щелепа опускається на відстань ширини двох пальців, язик лежить вільно, кінчик його біля нижніх різців, губи зберігають округлу форму, зуби не оголюються. При тренуванні необхідно стежити за тим, щоб голова не нахилилася, вся увага повинна бути зосереджена на опусканні щелепи. На рахунок «два» фіксуємо відкрите положення рота, на рахунок «три» рот закритий (5 - 6 раз).

6. «П'ятачок» (тренування губних м'язів). Вихідне положення: зуби зімкнуті, губи у звичайному спокійному стані.

На рахунок «один» губи зібрати у «п'ятачок», потім, намагаючись його не розтулювати, зробити круг за часовою стрілкою (4 - 5 раз), а потім, у протилежну сторону.

7. «Почесування». Нижні зуби торкаються верхньої губи і легко почесують її, а потім той же рух роблять верхні зуби, торкаючись нижньої губи (4 - 5 раз).

8. Вимовте вслух АМБА, використовуючи положення гортані (глотки) «як для позіхання», але широко не розкриваючи рота (10 раз).

9. Позіхання. 5 - 10 разів проробіть вправу, ніби позіхаєте.

Для зберігання звучання голосу і зміцнення артикуляційного апарату корисні такі звукові вправи:

1. «Стогін». Сісти на стілець, не відкидаючись, а рівно. Це сприяє правильній роботі дихального апарату. Уявіть, що у вас болить голова. Ви вимовляєте звук «м» з метою «заспокоїти біль, відволіктися від неї».

2. Для того, щоб добитися найбільш дзвінкого і чистого звучання звука «М», вимовте ЗМММ, ГМММ, ДМММ, ВМММ, РМММ. Вимовляємо те ж саме при різних положеннях голови – нахил вниз, вгору, вправо, вліво; при різних нахилах тулуба.

3. Голосно вимовляємо АММА, АННА, АЛЛА, АРРА (10 разів); вимовляємо ММАН, ММЕН, ММОН, ММУН (10 разів).

4. Вимовляння складів, що складаються з пари голосних звуків із різною інтонацією, тобто вимовляння у запитальній, окличній і розповідній формах.

5. «Колискова». Згадайте, як, заколисуючи дитину, м'яко і вільно наспівують знайому фразу колискової мелодії: а-а-а... Проспівайте цю мелодію на всіх голосних, у ритмі колискової.

6. «Маляр». Уявіть, що малюєте раму вікна, супроводжуючи рух руки (рух по вертикалі) словами «І вгору, і вниз... ». Спочатку маленькі мазки тільки кистю руки. За нею йдуть слова такі ж короткі. Рух стає впевненим, ширший - від ліктя і слова крупніші, а голос піднімається все вище, разом з рухом руки. Потім руки запрацювали від плеча. Широкий мазок вгору і вниз. Голосні в слові ще ширші, голос піднімається ще вище, спускається ще нижче. Поступове підвищення і пониження голосу важливе досягнення мови.

7. «Звуконаслідування». Для виконання даної вправи необхідно: а) прочитати вірш з книги «Дитячі пісні та речитативи» (К.: Наукова думка. 1991) таким чином, щоби члени групи відгадали, якого птаха наслідує студент. Наприклад,

Кру-кру-цукру-кру,
Кругом-кругом-кругом,
Кру-кру-цукру.
Нема нема.

Кру-кру-ключем, ключем, ключем! (Журавлі кричать). б) З книги «Казки про тварин» прочитати невеликі казки із розділу «Голоси тварин». Наприклад,

«Надійшла весна-красна. На подвір'ю усе, що жило, заметушилося, заголосило. Ходять по подвір'ю і розмовляють між собою курочка-погребушечка, гуска-водоплюска, качка-пливачка, коза-дереза, баран, коровка і свинка.

Курочка каже:

- Тю-ун, тю-ун! Я собі зернятко вигребла!

Гусочка кричить:

А я розпушу крила, га-га-га! Побіжу над став, найду червячка, га-га-га!

Коза гнівно:

- Ме-ке-ке! Що це таке? Коли поведуть нас пастися?

Ме-е-е!

Баран собі:

- Ба-ба-ба! Беріть мене з хліва, болить голова!

А коровка:

- Му-у-у! А доки я ждатиму?

А свинка:

- Хрю-хрю-хрю! Я зовсім тим не журюся! Ідіть собі, куди хочете, а мені добре ось тут, у болоті...

Якими вигуками передаються звуки, що їх видає різна тварина?..

Собака, коли гавкає: «Гав-гав! Ав-ав!» Коли гарчить: «Авурр! Гирр!» Як вис: «Аву!»

Щеня: «Цяв-цяв! Дзяв! Скугу! Скаву!»

Кішка: «Няв! Вав! Мняв! Мав!»

Корова: «Му-у-у!»

Кінь: «Їга-га! Ги-ги! »
Свиня: «Рох! Хру-хру!»
Порося: «Куві! Кувік!»
Вівця: «Ме! Бе!
Ягня: «Мекеке»
Півень: «Кукуріку! Кукаріку!»
Курка: «Ко-ко! Кво-кво! Куд-кудак!» Як
перелякається: «Кири!»
Качка: «Ках! Ква-ква!»
Гуска: «Ге-ге-ге! Гел-гел!»
Голуб: «Вава-вурр! Бруку! Агу! Абрюку! Буркуку!»
Соловейко: «Трѐх! Тьоророх!»
Горобець: «Жив! Джив!»
Перепілка: «Хавав!»
Зозуля: «Ку-ку!»
Пугач: «Пугу!»
Деркач: «Дер-дер!»
Жаба: «Кум! Ква-ква!»
Муха, бджола: «Дзз! Джж!...»

8. «Скормовка». Під час роботи над скоромвкою необхідно попередити, що слова не просто вимовляються, а важливо знайти у них прихований зміст. Роботу потрібно починати у повільному темпі, попередньо потренувавши у вимовлянні найбільш складних поєднань звуків окремо. Потім можна поступово прискорити темп вимовлення, не забувши про логічні наголоси.

ТЕХНІЧНЕ ІНТОНУВАННЯ

У мистецтві сучасного говоріння уміти - означає відчувати форму своєї мови, розуміти технологію її побудови, знати секрети ремесла.

Важливе значення у протіканні педагогічної взаємодії відіграє інтонування мови. Адже одне й те ж слов, вимовлене з різною інтонацією, може мати різний вплив на особистість дитини, на стосунки, які виникають між педагогом і учнями.

Вправи:

1. Вимовити слово «так» голосно, тихо, стисло, розтяжно, стверджуючи, здивовано, захоплено, задумливо, сумно, ніжно, іронічно, злостиво, тоном відповідального працівника, розчаровано, торжествуючи, як ні і т.п. Студентам пропонуємо доповнити список.

2. Вимовити з різними інтонаціями слова «ні», «добрий день», «іди сюди», обов'язково її пояснючи.

Вправу проводимо таким чином: один студент вимовляє слово чи словосполучення, інші пробують визначити, з якою інтонацією вимовлене дане слово чи словосполучення.

Прочитати будь-який текст, наприклад вірш Л.Костенко, пошепки, якомога голосно, хвилеподібно, з кулетною швидкістю, ніби ви дуже замерзли, ніби у вас у роті гаряча картоплина, зі швидкістю равлика, ніби вас через 10 хвилин розстріляють, ніби це прочитав марсіанин, кінь, що навчився тільки говорити, робот, трирічна дитина і т.п.

«Якщо не можна вітер змалювати,
Прозорий вітер на ясному тлі,
Змалюй дуби, могутні і крилаті,
Котрі од вітру гнутья до землі».

4. Розповісти казку, наприклад, «Ріпка»: а) для учнів першого класу, для дворічної дитини, для дорослих людей; б) ніби ви учень першого класу, ніби ви дворічна дитина, ніби ви директор школи, який виступає на педраді з доповіддю.

5. Закінчити у словах, а потім і в діях педагогічну ситуацію (оповідання). Можна використати методику проведення вправи «Оповідач, що заблукав».

Поняття кінестезія включає у себе культуру руху: уміння розслабитися чи, навпаки, напружити необхідні м'язи; володіння своїм організмом (мімікою, пантомімікою, жестами).

Справа в тому, що фізична незграбність (млявість, різкість рухів, неповороткість) можуть викликати відразу у дітей, негативні емоції, відштовхнути їх, знижуючи тим

самим ефект педагогічної дії. Актуальними для педагога є слова К. Станіславського, хоча він писав про акторів: "Нехай згинуть назавжди зі сцени пусті акторські очі, нерухоме обличчя, глухі голоси, мова без інтонації, коряві тіла із закостенілими спинними хребтами і шиєю, із дерев'яними руками, кистями пальців, ногами, в яких не переливаються рухи, жаклива хода і манери» (К. С. Станіславський).

Сюди входять такі вправи: 1. Вправи на м'язеву мобілізацію. 2. Вправи на володіння своїм організмом.

Уміти мобілізувати свою мускулатуру - одне з найважливіших умінь, які характеризують рівень педагогічної майстерності вчителя. Це робочий стан тіла, готовність перебороти перешкоди, які ще не виникли, але які ось ось виникнуть.

Особливе значення мобілізація має і перед початком педагогічної взаємодії. Наприклад, перед тим, як увійти в клас, почати урок. Вона допомагає вчителеві займати активну, ініціативну позицію.

Мускульна мобілізація випереджує мову. Заходячи в клас, учитель знає, що увага дітей зосереджена на ньому. Тому він своїм виглядом прагне прогнозувати енергію, готовність і бажання повідомляти класові дещо важливе. І дуже погано, якщо його вхід у клас видає його збентеженість, нерішучість чи байдужість.

Вправи

1. Вправи на виявлення зажатості м'язів. Зігніть і напружте вказівний палець руки, перевірте, як розподіляється м'язова енергія, куди йде напруга (у сусідні пальці, у кисті, у лікоть, у шию, чи напружена друга рука); постарайтеся забрати зайву напругу - палець тримайте напруженим, але звільніть шию, потім плече, потім лікоть, щоб рука рухалася вільно, а палець залишався напруженим.

2. Вправи на розслаблення і поступову зажатість всієї мускулатури: на рахунок до 10 розслабте всі м'язи (від голови до кінчиків пальців ніг), а потім напружте їх. Рахунок може бути мимовільним і змінним.

М'язеву релаксацію проводимо таким чином:

а) *розслаблення м'язів обличчя складається з таких вправ:*

1) напружте м'язи чола - розслабте. Зафіксуйте цей стан.

2) уявіть, що ви дивитися на яскраве сонце - очі примружені - розслабте їх. Зафіксуйте цей стан.

3) надуйте щоки повітрям - розслабтеся. Зафіксуйте цей стан.

б) *напружте м'язи рук.* Уявіть, що ви дуже сильні - розслабте. Зафіксуйте даний стан.

в) *свідомо втягніть у себе живіт* - напружте м'язи - розслабте. Зафіксуйте цей стан.

г) *сильно напружте* ноги - розслабте. Зафіксуйте даний стан.

3. Затримання і зняття напруги. Затиснути (напружити) м'язи верхньої частини тіла, затримати зажим, ослабити: на команду "один" - зажим, на команду "два" - розслаблення; звільнити все тіло і затиснути тільки одну групу м'язів; змінити затиснену групу (наприклад, ноги: права -ліва, потім шия, голова, пальцівсе це по черзі).

Вправи, спрямовані як на формування уяви, так і на вміння володіти своїм тілом

1. "Чудеса техніки". Завдання: уявіть, що ви знаходитеся виставці досягнень "Побутова техніка". Але виставка не проста, а чарівна, тобто всі експонати невидимі. Ви повинні за допомогою міміки і пантоміміки зобразити ці експонати і їх дію.

2. "День народження". Уявіть, що у вашої колеги з групи день народження. За допомогою міміки і пантоміміки ви повинні її привітати.

3. "Я - інструмент". Уявіть себе музикальним інструментом і за допомогою міміки і пантоміміки зобразіть його.

4. "Пори року". Уявіть любиму пору року. Відчуйте її. Визначте найбільш істотну ознаку її. За допомогою міміки і пантоміміки зобразіть.

5. "Синтезія". Вибирається ведучий, якому повідомляють, що під час його відсутності група вибере

один із чотирьох кольорів (червоний, синій, жовтий, зелений). Після того, як колір вибраний, ведучий вертається і учасники по черзі демонструють йому рух тіла, який за їхніми відчуттями виражає задуманий колір.

4. Вправи на оволодіння системою педагогічної взаємодії у заданій педагогічній ситуації

Метод моделювання є результативним перш за все тому, що він властивий природі розумової діяльності людини (наш мозок не просто сприймає інформацію, він її моделює).

Ситуативне моделювання педагогічного процесу створює ніби квазіпрактику. Адже навчально-виховний процес настільки багатосторонній і складний, що для того, аби в ньому розібратися, варто його змоделювати, тобто зобразити в спрощеному вигляді.

У процесі ситуативного моделювання відбираються і наочно подаються найбільш істотні ознаки і властивості змодельованих явищ і ніби відкидаються їх другорядні і менш суттєві. Основним його завданням є поетапна побудова моделі педагогічної взаємодії.

Особливістю даної форми є те, що по-перше, студенти отримують основу, тобто певну педагогічну ситуацію, на якій вони «будують» (проектують) модель педагогічної взаємодії; по-друге, основа (ситуація) може бути одна і та ж, а рішень, тобто моделей процесу декілька.

Моделювання процесу педагогічної взаємодії – це форма пізнання, де за допомогою вивчення й рішення педагогічних ситуацій у студентів формуються такі професійно-педагогічні уміння, як уміння аналізувати умови педагогічних задач; виявляти приховані за педагогічними явищами якості і властивості педагогічного процесу, ставити педагогічний діагноз, формувати конкретні педагогічні проблеми, будувати педагогічний прогноз, шукати шляхи вирішення педагогічних ситуацій, аналізувати свій рівень сформованості педагогічної майстерності.

Ситуативне моделювання педагогічних ситуацій як напрям професійного самовдосконалення майбутніх учителів початкових класів і як спосіб проведення практичних і лабораторних занять із предметів педагогічного та методичного циклу включає у себе такі етапи:

Перший етап – вивчення педагогічних ситуацій.

У доборі педагогічних ситуацій дотримуємося таких вимог:

1. В основі ситуації повинні лежати події, які можливі у реальному житті.
2. Ситуація повинна бути змістовною, цікавою і суперечливою, оскільки лише у цьому випадку викличе дискусію.
3. Відібраний для ситуації матеріал повинен бути пізнавальним і сприяти розвитку розумової діяльності студентів.

Нами підібрано матеріал і розроблено систему педагогічних ситуацій, яка постійно доповнюється самими студентами. Адже уміння побачити і вичленувати педагогічну ситуацію з навчально-виховного процесу – є важливою умовою підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності.

Для вивчення педагогічних ситуацій включаємо такі завдання:

1. Продумати запропоновану педагогічну ситуацію.
2. Обговорити педагогічну ситуацію за допомогою запитань:
 - Яке місце даної ситуації у педагогічному процесі? (Ситуація навчальна чи виховна?)
 - Мета використання даної ситуації?

Другий етап – це етап постановки педагогічних задач (проблем) або їх «вичленування» із педагогічних ситуацій. Він включає в себе: формулювання основних задач для вирішення ситуації; розгляд їх у логічній послідовності відповідно до ходу рішення педагогічної ситуації; визначення методів і прийомів вирішення даної ситуації?

Третій етап – це «прийняття» педагогічних рішень, їх аналіз і, якщо потрібно, визначення нових педагогічних задач.

Отже, важливою умовою вдосконалення педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів є привчання його до самовиховання, підґрунтям якого є професійно-педагогічний тренінг.

Зміст

Тема 1. Професіограма вчителя початкової школи	1
Тема 2. Професійна мобільність учителя початкової школи, як педагогічна категорія	15
Тема 3. Компетентність учителя початкової школи	30
Тема 4. Професійне самовдосконалення вчителя початкової школи	61
Тема 5. Професійно-педагогічний тренінг	81